

Door het aanraken geraakt

Onderzoek naar fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen in het basisonderwijs: waar ligt de grens?

Door het aanraken geraakt

Onderzoek naar fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen in het basisonderwijs: waar ligt de grens?

Student:	Frederika Vennema
Studentnummer:	S1049249
E-mailadres:	frederika.vennema@windesheim.nl
Module:	Praktijkgericht onderwijs
Modulecode:	ENSO-CPGO
Opleidingstraject:	Master SEN. Gespecialiseerd leraar zorg
Onderzoeksbegeleider:	Marianne Punter
Cursusplaats:	Leeuwarden/Groningen
Datum:	16 januari 2013

Voorwoord

De titel van dit onderzoek luidt: ‘Door het aanraken geraakt’. De keuze van de titel komt voort uit de interesse en het enthousiasme dat ik als onderzoeker voor het onderwerp heb ontplooid. Dit onderzoek heeft mij doen inzien dat een aanraking een mooi en krachtig middel is dat je als leerkracht op allerlei manieren kunt doseren, passend bij de belangen van het kind. Ik zie het als uitdaging om leerkrachten te wijzen op de waarde van het krachtige middel dat zij in hun bezit hebben, zodat leerkrachten hier bewust mee kunnen omgaan.

Dit onderzoek gaat over fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van speciale basisschool (SBO) de Kimkiel. Op SBO de Kimkiel heb ik tijdens mijn studie aan de master Special Education Needs (SEN) als leerkracht leerwerkplekervaring opgedaan, met als doel me te ontwikkelen tot gespecialiseerd leerkracht zorg. Tijdens dit onderzoek functioneerde ik als onderzoeker op SBO de Kimkiel. Niet alleen met als doel mijn eigen kennis over fysiek contact tussen leerlingen en leerkrachten te ontplooien, maar vooral met als doel om in naam van het schoolteam het beleid rondom fysiek contact af te bakenen, te onderbouwen en hier verdieping in aan te brengen.

Ik kijk terug op het onderzoeksproces als een leerzaam proces waarin ik tot mijn vreugde veel in contact ben geweest met mensen waarmee ik mijn interesse in dit onderwerp heb kunnen delen. Ook heb ik tijdens het onderzoeksproces veel steun gehad van vrienden, familie en (oud)studiegenoten. Hen wil ik hiervoor dan ook hartelijk bedanken. Verder wil ik het team van SBO de Kimkiel bedanken, omdat ik de gelegenheid heb gekregen mijn onderzoek uit te voeren en omdat het team heeft meegewerkt aan de enquêtes. Een bijzonder dankwoord voor de directrice en de intern begeleider van SBO de Kimkiel, omdat zij mijn aanspreekpunt zijn geweest tijdens het onderzoek en mijn vragen, verzoeken en ideeën hebben gehoord. Evenzeer wil ik Marianne Punter bedanken, omdat zij mij als onderzoeksbegeleider vanuit de Master SEN heeft begeleid. Mijn grootste dank gaat uit naar mijn ouders. Zij hebben mij de kans gegeven om te studeren aan het Windesheim en hebben aangegeven dat ze vertrouwen hebben in de keuzes die ik maak. Dit heeft mij de kracht gegeven om af te maken waar ik aan begonnen ben.

Ik wens u veel leesplezier,

Rika Vennema

Groningen, december 2012

Inhoud

Samenvatting.....	6
Hoofdstuk 1: Inleiding	7
1.1 Verlegenheidsituatie	7
1.2 Doelstelling.....	7
1.3 Centrale vraagstelling.....	8
1.4 Onderzoeksvragen en deelvragen.....	8
1.5 Schrijfstijl	9
1.6 Leeswijzer	9
Hoofdstuk 2: theoretisch kader.....	10
2.1 Het belang van fysiek contact in het onderwijs	10
2.2 Het belang van fysiek contact voor de ontwikkeling van het kind.....	11
2.3 Fysiek contact in het onderwijs: genegenheid versus fysiek ingrijpen	12
2.4 De grenzen van de leerling.....	12
2.5 Fysiek contact: aanbieden naar de behoefte van het kind	13
2.5.1 Een gepaste aanraking is een aanraking in het belang van de leerling.....	13
2.5.2 Verschillende leerlingen – verschillende grenzen	13
2.6 De ontwikkeling van de wet omtrent fysiek contact.....	14
2.7 Drie wetten over wanneer- en hoe we kinderen mogen aanraken	15
2.7.1 De wet met betrekking tot fysiek ingrijpen.....	15
2.7.2. De wet met betrekking tot fysieke genegenheid	16
2.8 Richtlijnen voor de school	16
2.9 Betekenis voor SBO de Kimkiel.....	17
Hoofdstuk 3: Methoden	18
3.1 Onderzoekstype	18
3.2 Onderzoeksprocedure.....	18
3.3 Doelgroep	18
3.4 Triangulatie.....	18
3.5 Validiteit	19
Hoofdstuk 4: Resultaten.....	20
4.1 Richtlijnen over fysiek contact op de Fiduciaschool, de Wingerd en de Bolster	20
4.2 Vastgelegde richtlijnen over fysiek contact op de Kimkiel.....	20

4.3 De praktijk op SBO de Kimkiel in vergelijking met de literatuur	21
4.4 De praktijk op SBO de Kimkiel losstaand van de literatuur	21
4.5 De mening van leerkrachten over fysiek contact	22
4.5.1 De mate waarin leerlingen aangeraakt mogen worden volgens leerkrachten	22
4.5.2 Momenten waarop leerlingen aangeraakt mogen worden volgens leerkrachten.	23
4.5.3 De fysieke grenzen van een aanraking volgens leerkrachten	23
4.6 De mening van leerlingen over fysiek contact	24
4.6.1 De mate waarin leerlingen aangeraakt mogen worden volgens leerlingen	24
4.6.2 Wijze waarop leerlingen aangeraakt mogen worden volgens leerlingen	24
4.6.3 De fysieke grenzen van een aanraking volgens leerlingen	25
4.7 De mening van ouders over fysiek contact	25
4.7.1 De mate waarin leerlingen aangeraakt mogen worden volgens ouders	25
4.7.2 Momenten waarop leerlingen aangeraakt mogen worden volgens ouders	25
4.7.3 De fysieke grenzen van een aanraking volgens ouders	26
Hoofdstuk 5: Conclusie en discussie	27
5.1. Conclusie	27
5.1.1 Aanbeveling 1: Navolgen richtlijnen cao	27
5.1.2 Aanbeveling 2: Protocol, niet als reglement, maar als teken van notie	28
5.1.3 Aanbeveling 3: Vertrouwenspersoon	28
5.1.4 Aanbeveling 4: Grove opzet protocol	28
5.2 Discussie	30
5.2.1 Validiteit enquêtes	30
5.2.2 Representatie schoolbevolking	30
5.3 Vervolgonderzoek	31
Literatuurlijst	32

Samenvatting

De aanleiding voor dit onderzoek is dat er geen protocol is vastgelegd op SBO de Kimkiel over het hebben van fysiek contact met leerlingen. Leerkrachten kunnen hierdoor niet vanuit één vastgelegd beleid hun handelen onderbouwen. De directrice en de intern begeleider (IB-er) van de school hebben aangegeven dat zich hierdoor wel eens problemen hebben voorgedaan. Het team van SBO de Kimkiel wil daarom een protocol opstellen over fysiek contact op tussen leerkrachten en leerlingen. Dit onderzoek zal het team van SBO de Kimkiel hierbij helpen, omdat er in dit onderzoek niet alleen wordt gepeild hoe betrokkenen van de school denken over fysiek contact tussen leerlingen en leerkrachten. Maar ook omdat er in dit onderzoek een theoretische basis wordt gelegd voor het protocol.

De theoretische basis wordt gelegd door te beschrijven dat fysiek contact van levensbelang is (Harlow & Zimmerman, 1958) en dat fysiek contact bevordert is voor de groei, de cognitieve ontwikkeling en de sociale ontwikkeling van het kind (Field, 2001). Gebrek aan fysiek contact heeft negatieve gevolgen voor de ontwikkeling (Morris, 2002). Wanneer leerkrachten fysiek contact toepassen moeten ze gehoor geven aan hun pedagogische sensitiviteit (Mulderij & Mark, 2009). Een vaardigheid die de leerkracht van nature heeft en waarmee hij kan aanvoelen op welke manier en op welk moment hij een leerling moet aanraken.

Het praktijkonderzoek heeft in beeld gebracht hoe betrokkenen van SBO de Kimkiel denken over fysiek contact tussen leerlingen en leerkrachten. Er is aan leerlingen, leerkrachten en ouders van leerlingen onder andere gevraagd waar leerlingen aangeraakt mogen worden, hoe leerlingen aangeraakt mogen worden en met welke aanleiding leerlingen aangeraakt mogen worden. Hieruit is gebleken dat fysiek contact persoonlijk is en niet iedereen dezelfde grenzen heeft op dit gebied. Daarom zijn de uitkomsten van de enquêtes verwerkt als 'richtlijnen' voor het personeel van SBO de Kimkiel. Door de richtlijnen weten leerkrachten welke grenzen en behoeften leerlingen kunnen hebben en in combinatie met pedagogische sensitiviteit zullen leerkrachten hun aanraking afstemmen op de grenzen/behoeften van de leerling.

Uiteindelijk heeft het onderzoek vier aanbevelingen opgeleverd die het opstellen en invoeren van het protocol effectiever zullen maken. De eerste aanbeveling beschrijft dat een leerkracht belast moet worden met preventietaken en dat de werkgever het team moet begeleiden om het protocol te realiseren. De tweede aanbeveling is dat het team zich bewust moet zijn dat een protocol geen vast reglement kan zijn, omdat fysiek contact passend bij elke individuele situatie wordt toegepast. Het is niet realistisch om hier vaste regels voor op te stellen, het naleven van richtlijnen is dat wel. De derde aanbeveling gaat over de rol van de vertrouwenspersoon op school, omdat uit enquêtes is gebleken dat betrokkenen van de school voor een deel niet bekend zijn met de vertrouwenspersoon. De laatste aanbeveling is een grove opzet voor het protocol. Hierin worden onderdelen genoemd die het protocol kan bevatten en worden voorbeelden gegeven van richtlijnen en begrippen die in het protocol kunnen worden opgenomen.

Hoofdstuk 1: Inleiding

Dit onderzoek snijdt een delicaat onderwerp aan, dat in de onderwijspraktijk zowel positieve als negatieve effecten kan hebben: fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen. In dit inleidende hoofdstuk wordt de verlegenheidsituatie, die aanleiding voor dit onderzoek is, beschreven. Vervolgens worden de doelstelling, centrale vraagstelling, onderzoeksvragen en deelvragen genoemd. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een leeswijzer.

1.1 Verlegenheidsituatie

Harinck (2011) noemt het startpunt van het onderzoek: de verlegenheidsituatie. De verlegenheidsituatie wordt ook wel 'praktijkvraag' genoemd. Uit het woord 'praktijkvraag' is op te maken dat het gaat om een vraag uit een praktijksituatie. Op deze praktijkvraag of verlegenheidsituatie is geen pasklaar antwoord. Deze praktijkvraag of verlegenheidsituatie geeft dus aanleiding tot een onderzoek (Harinck, 2011). De verlegenheidsituatie van dit onderzoek gaat over het ontbreken van een vastgelegd protocol over fysiek contact op SBO de Kimkiel. Het ontbreken van een protocol over fysiek contact tussen leerlingen en leerkrachten heeft tot gevolg dat leerkrachten en andere medewerkers op SBO de Kimkiel niet vanuit één beleid het handelen omtrent fysiek contact kunnen onderbouwen. Leerkrachten handelen nu vanuit eigen inzicht, wat soms tot de juiste - en soms niet tot de juiste beslissingen leidt. De directrice en de intern begeleider (IB-er) van de school hebben aangegeven dat zich hierdoor wel eens problemen hebben voorgedaan. Bovendien is, door het ontbreken van een vastgelegd protocol, de kans kleiner dat de teamleden dezelfde ideeën hebben over het toepassen van fysiek contact op school. Met dit onderzoek wordt informatie verzameld over fysiek contact en over de grenzen die verschillende betrokkenen van SBO de Kimkiel verbinden aan fysiek contact. Op macroniveau worden de juridische richtlijnen omtrent fysiek contact opgezocht. Op mesoniveau wordt uitgezocht vanuit welke normen er op de school wordt gehandeld omtrent fysiek contact. Op microniveau wordt onderzocht hoe leerkrachten, ouders en leerlingen denken over fysiek contact op school en welke grenzen ze hieraan stellen. Wanneer duidelijk is welke grenzen de wet en de betrokkenen van de school stellen aan fysiek contact en wanneer duidelijk is welke theoretische kaders hierbij passen, wordt een protocol opgesteld die past bij SBO de Kimkiel over fysiek contact. Voor alle duidelijkheid: Het gaat in dit onderzoek om fysiek contact op het gebied van genegenheid (bijv. een knuffel) en om fysiek contact in corrigerende zin (bijv. een leerling stevig bij de arm pakken). Behalve fysiek contact in de vorm van een aanraking, wordt er in bepaalde stukken ook ingegaan op fysiek contact in de vorm van non-verbaal contact die geen aanraking is, zoals houding, oogcontact, etc. Echter zal fysiek contact in de vorm van een aanraking de hoofdtoon voeren in dit onderzoek, omdat de verlegenheidsituatie vooral deze vorm betreft.

1.2 Doelstelling

Harinck (2011) schrijft dat de doelstelling van een onderzoek een globale aanduiding van het onderzoek is, waarin ook de aanleiding van het onderzoek naar voren komt en de bedoeling van het onderzoek naar voren komt. De doelstelling van dit onderzoek luidt als volgt:

SBO de Kimkiel maakt zich het protocol dat wordt opgesteld eigen, door er over te discussiëren, door eventuele aanpassingen te maken in het protocol en door het er over eens te worden, waardoor het onderwerp fysiek contact een onderwerp is waarover openlijk, actief, eenduidig en eensgezind wordt gehandeld en gecommuniceerd door het gehele schoolteam.

1.3 Centrale vraagstelling

Harinck (2011) beschrijft de centrale vraagstelling als overkoepelende vraag waar het onderzoek antwoord op wil geven. De centrale vraagstelling van dit onderzoek luidt:

Uit welke aspecten moet het protocol over fysiek contact voor SBO de Kimkiel bestaan, om het protocol te laten passen bij de visie en de manier van werken van de verschillende betrokkenen op- en rondom SBO de Kimkiel?

1.4 Onderzoeksvragen en deelvragen

Hieronder volgt een opsomming van de onderzoeksvragen en deelvragen die middels het onderzoek naar fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen beantwoord zullen worden.

Onderzoeksvraag 1: Hoe zouden leerkrachten volgens de literatuur om moeten gaan met fysiek contact richting basisschoolleerlingen?

Deelvragen:

1. Wat is het belang van fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen?
2. Welke behoefte tot fysiek contact hebben leerlingen op verschillende leeftijden?
3. Welke vormen van fysiek contact worden volgens de literatuur in het onderwijs gebruikt?
4. In hoeverre heeft de leerling zeggenschap over fysiek contact tussen leerkracht en leerling?
5. Welke vormen van fysiek contact tussen leerkracht en leerling zijn wenselijk?

Onderzoeksvraag 2: Wat zijn de juridische richtlijnen omtrent fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen in het (basis)onderwijs in Nederland?

Deelvragen:

6. Hoe heeft de wet zich afgelopen jaren ontwikkeld omtrent fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen in het basisonderwijs?
7. Op welke momenten mogen leerkrachten leerlingen aanraken?
8. Hoe mogen leerkrachten leerlingen aanraken?
9. In hoeverre wordt er in de juridische richtlijnen ook iets geschreven over het (moeten) hebben van een beleid over fysiek contact?

Onderzoeksvraag 3: In hoeverre zijn er in/rondom SBO de Kimkiel richtlijnen vastgelegd over fysiek contact?

Deelvragen:

10. In hoeverre is er op de scholen waarmee de Kimkiel samenwerkt iets vastgelegd over fysiek contact? (Fiduciaschool, De Bolster, De Wingerd)
11. In hoeverre staat er in de visie, in het schoolplan of in een ander document van de school iets geschreven over het hebben van fysiek contact met leerlingen?

Onderzoeksvraag 4: Op welke manier wordt er fysiek contact tussen leerling en leerkracht toegepast op de SBO de Kimkiel?

Deelvragen:

12. Welke van de in de literatuur benoemde vormen van fysiek contact, komen voor op SBO de Kimkiel?
13. Op welke momenten komen vormen van fysiek contact voor op SBO de Kimkiel die in de literatuur zijn benoemd?
14. In welke mate komen de vormen van fysiek contact die in de literatuur zijn benoemd op SBO de Kimkiel voor?
15. Welke vormen van fysiek contact komen voor op SBO de Kimkiel die niet in de literatuur zijn benoemd?
16. Op welke momenten komen vormen van fysiek contact voor op SBO de Kimkiel die niet in de literatuur zijn benoemd?

17. In welke mate komen de vormen van fysiek contact die niet in de literatuur zijn benoemd op SBO de Kimkiel voor?

Onderzoeksvraag 5: In hoeverre wordt fysiek contact geaccepteerd door betrokkenen van de school?

Deelvragen:

18. In hoeverre vinden leerkrachten dat er fysiek contact mag plaatsvinden tussen leerkracht en leerling?

19. In welke situaties vinden leerkrachten dat er fysiek contact mag plaatsvinden tussen leerkracht en leerling?

20. In welke vormen vinden leerkrachten dat er fysiek contact mag plaatsvinden tussen leerkracht en leerling?

21. In hoeverre vinden leerlingen dat er fysiek contact mag plaatsvinden tussen leerkracht en leerling?

22. In welke situaties vinden leerlingen dat er fysiek contact mag plaatsvinden tussen leerkracht en leerling?

23. In welke vormen vinden leerlingen dat er fysiek contact mag plaatsvinden tussen leerkracht en leerling?

24. In hoeverre vinden ouders dat er fysiek contact mag plaatsvinden tussen leerkracht en leerling?

25. In welke situaties vinden ouders dat er fysiek contact mag plaatsvinden tussen leerkracht en leerling?

26. In welke vormen vinden ouders dat er fysiek contact mag plaatsvinden tussen leerkracht en leerling?

1.5 Schrijfstijl

Er is in dit onderzoeksverslag gekozen voor een eenvoudige schrijfstijl die begrijpelijk is voor leerkrachten en andere mensen uit dit vakgebied. Waar nodig zullen begrippen worden toegelicht. Om het onderzoeksverslag prettig leesbaar te maken, wordt over de leerkracht en de leerling gesproken als 'hij', maar hiermee wordt ook 'zij' bedoeld. De begrippen leerlingen en kinderen worden bewust door elkaar gebruikt. Het onderzoeksonderwerp betreft in sommige gevallen enkel kinderen in de schoolsituatie (leerlingen) en in andere gevallen kinderen buiten de schoolsituatie (bijvoorbeeld thuis, in de voorschoolse jaren, enzovoort.). Afhankelijk hiervan is gekozen voor het begrip 'kind' of 'leerling'.

1.6 Leeswijzer

Dit onderzoeksverslag begint met een theoretisch kader (hoofdstuk 2), waarin de eerste twee onderzoeksvragen vanuit de literatuur worden beantwoord. Dit hoofdstuk wordt gevolgd door een methodehoofdstuk (hoofdstuk 3). In het methodehoofdstuk worden onder andere uitleg en onderbouwing gegeven van onderzoeksinstrumenten, onderzoeksgroepen, de onderzoeksprocedure en het type onderzoek. Het hier op volgende hoofdstuk is het resultatenhoofdstuk (hoofdstuk 4). In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op onderzoeksvraag 3, 4 en 5. Het laatste hoofdstuk van dit onderzoeksverslag is hoofdstuk 5. In dit hoofdstuk staan de conclusies en aanbevelingen van dit onderzoek.

Hoofdstuk 2: theoretisch kader

Dit hoofdstuk gaat in op kernbegrippen en onderwerpen die van belang zijn voor het beantwoorden van de centrale vraagstelling van dit onderzoek. In paragraaf 2.1 wordt geschreven over het belang van fysiek contact in het onderwijs. In paragraaf 2.2 wordt het belang van fysiek contact voor de ontwikkeling van kinderen beschreven. In paragraaf 2.3 wordt ingegaan op vormen van fysiek contact die in het onderwijs worden toegepast. In paragraaf 2.4 staat dat iedere leerling individuele grenzen heeft omtrent fysiek contact en hoe de leerkracht hiermee om gaat. In paragraaf 2.5 wordt beschreven welke factoren meespelen in het bepalen of een aanraking wel- of niet wenselijk is. In paragraaf 2.6 staat hoe de wetgeving omtrent fysiek contact zich de afgelopen jaren heeft ontwikkeld en vervolgens worden in paragraaf 2.7 drie wetten genoemd over fysiek contact die belangrijk zijn in het onderwijs. In paragraaf 2.8 wordt ingegaan op de regelgeving over het moeten hebben van een vastgelegd beleid omtrent fysiek contact. Tot slot wordt in paragraaf 2.9 beschreven wat de informatie betekent voor SBO de Kimkiel. Alvorens er wordt ingegaan op het bovenstaande, volgt er eerst een definitie van het begrip *fysiek contact*: Een synoniem voor het woord *fysiek* die in het Nederlandse woordenboek (Spectrum bv, 2010) staat is *lichamelijk*. Twee beschrijvingen uit het Nederlands woordenboek bij het woord *contact* zijn: *het bij elkaar zijn, verbinding met iemand* (Spectrum bv, 2010). Deze woorden samen betekenen: het lichamen bij elkaar zijn, lichamen met elkaar verbonden zijn. De definitie van het begrip *fysiek contact* zal nu worden toegelicht op de manier waarop de onderzoeker het woord in dit onderzoek interpreteert en gebruikt: In dit onderzoek gaat fysiek contact over lichamen nabijheid tussen twee of meerdere mensen waarbij al dan niet een zichtbare of onzichtbare interactie (wisselwerking) plaatsvindt. Het fysieke contact gaat over een aanraking of over een vorm van lichamen contact waar geen aanraking plaatsvindt (bijvoorbeeld: nabijheid tot elkaar, oogcontact), maar voornamelijk over fysiek contact waar wel een aanraking bij plaatsvindt.

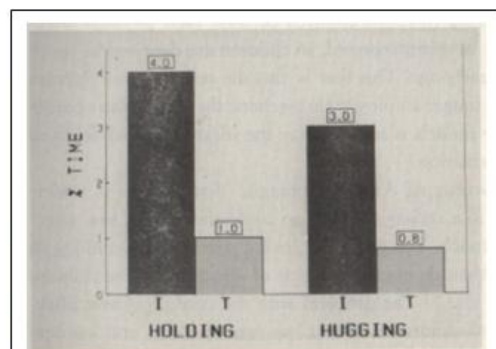
2.1 Het belang van fysiek contact in het onderwijs

'I think sometimes little children will quite innocently run up and hug me. I want to be ready for a hug. Otherwise it could look a little embarrassing ... I often wonder, what does this look like? So I just like to be ready. I'm very conscious of that because touching children in the elementary is something that a lot of people really look at closely. One has to be careful ... ' (Eng, 2004, p. 10) Een aanraking van opvoeder of leerkracht naar leerlingen, kan verkeerd worden geïnterpreteerd of opgevat. Niet alleen door leerlingen zelf, maar ook (zo blijkt uit bovenstaand citaat) door omstanders. Het is duidelijk dat fysiek contact met leerlingen risico's met zich meebrengt, ondanks de goede bedoelingen die opvoeders of leerkrachten er mee hebben. De vraag is: waarom hebben we fysiek contact met leerlingen? Zouden we, aangezien we ons bewust zijn van het risico dat we lopen door fysiek contact met leerlingen, niet beter van leerlingen kunnen afblijven? Carlson (2002) stelt dat het belang van fysiek contact groter is dan het risico van fysiek contact: Uit verschillende testen, waaronder een test met apen uitgevoerd door Harlow en Zimmerman (1958), blijkt dat fysiek contact van levensbelang is. Harlow en Zimmerman (1958) hebben pasgeboren apen het contact met hun moeder onthouden en hebben deze apen in een ruimte gezet met robots. Eén robot die de apen voorzag in melk en een robot die was bedekt met zacht materiaal die geen melk gaf. De apen verkozen de robot met zacht materiaal boven de robot die melk gaf. Ze klampten zich aan de zachte robot vast, waardoor Harlow en Zimmerman (1958) de conclusie trokken dat de apen net zo veel (of zelfs meer) behoefte hadden aan fysiek contact dan aan voeding. Daarbij bleek later dat apen die gebrek aan fysiek contact hebben gehad, zich onderontwikkelden op verschillende gebieden. Morris (2002) schrijft dat fysiek contact belangrijk is om een kind een gevoel van veiligheid en geborgenheid te geven. Dit gevoel vormt een veilige basis voor kinderen en kinderen hebben deze veilige basis nodig om de wereld om hun heen te kunnen (en durven) exploreren. Morris (2002) schrijft ook dat wanneer kinderen te weinig fysieke genegenheid krijgen, ze angstig worden en zich op emotioneel gebied minder goed ontwikkelen. Pedagoog Van Vries (2009) beschrijft ook dat fysiek contact belangrijk is voor de

algehele ontwikkeling van kinderen. Hij geeft onder andere aan dat een aanraking bij kinderen positieve hormonen losmaakt die zorgen dat kinderen zich positief en sociaal gedragen. Ook zegt Van Vries (2009) dat fysiek contact met kinderen belangrijk is, omdat een aanraking stress laat afnemen en zelfs zorgt voor een goede werking van het spijsverteringssysteem. Daarbij zorgt een aanraking er volgens Van Vries (2009) voor dat de positieve relatie met een ander wordt bestendigd. Field (2001) schrijft ook dat lichamelijk contact de positieve relatie met de ander bestendigt, en dat dit komt doordat de stof oxytocine vrijkomt door een aanraking. Daarbij zegt Field (2001) dat bij fysiek contact ook de stoffen serotonine en endorfine worden aangemaakt. Deze stoffen zorgen er voor dat een mens zich kan ontspannen en minder pijn voelt. Verder worden mensen die anderen regelmatig aanraken sympathieker gevonden (Field, 2001).

2.2 Het belang van fysiek contact voor de ontwikkeling van het kind

Field (2001) beschrijft dat het aanraken van kinderen belangrijk is gedurende hun gehele ontwikkeling en het belang van fysiek contact een heel mensenleven een rol speelt. Sterker nog: fysiek contact is al belangrijk vóór de geboorte. Tijdens de zwangerschap krijgt de baby gedurende negen maanden continu een massage van het vruchtwater en de baarmoeder van de moeder. Ook maakt de moeder contact met de baby door haar buik aan te raken en te reageren op het bewegen van de baby. Hiermee raakt de baby bekend met zijn moeder en bouwen moeder en baby een band op. Na de geboorte zet het opbouwen van een band tussen moeder en baby zich voort. Hierbij komt ook veel fysiek contact kijken zoals: de baby strelen, het geven van borstvoeding, het wassen van de baby, het maken van oogcontact, enzovoort. Field (2001) beschrijft dat het afhangt van de cultuur en de opvoeding van de moeder hoeveel zij haar kind aanraakt. Amerikaanse moeders raken hun kinderen zo'n 60% van de tijd aan. De mate en intensiteit van het contact maken met de baby tijdens en na de zwangerschap en het aanraken van het opgroeiende kind heeft invloed op de gehele ontwikkeling van het kind. Factoren waar fysiek contact onder andere invloed op heeft zijn: het immuunsysteem, de groei, cognitieve ontwikkeling en sociale ontwikkeling. Gebrek aan fysiek contact kan ernstige gevolgen hebben op de verschillende factoren die hierboven zijn genoemd. Een voorbeeld: kinderen die te weinig fysiek contact hebben, kunnen dit gaan compenseren op een negatieve manier. Bijvoorbeeld door agressief te worden of door als (jong)volwassene te vervallen in crimineel gedrag. Of door als kind angstig gedrag te vertonen met als doel wél de genegenheid van moeder te ontvangen (Morris, 2002). Tijdens de basisschoolperiode heeft een kind nog steeds behoefte aan fysiek contact, al neemt de hoeveelheid fysiek contact tussen verzorgers en kinderen in het begin van de basisschoolperiode sterk af. Uit onderzoek naar hoeveelheid tijd waarbij verzorgers kind optillen of knuffelen in kinderdagverblijven (Field et al., 1994) blijkt dat verzorgers al veel minder lichaamscontact hebben met kleuters dan met baby's. In figuur 1 staat een weergave van dit onderzoeksresultaat. Field (2001) beschrijft ook dat naarmate een kind opgroeit, de hoeveelheid lichaamscontact tussen verzorger en kind afneemt. Deze afname hoort bij de ontwikkeling van kind naar volwassene, omdat het aanraakgedrag van het kind wanneer het kind opgroeit, steeds meer gericht is op leeftijdsgenoten in plaats van op verzorgers. In de adolescentie heeft een kind daarom meer lichaamscontact met leeftijdsgenoten, maar nog maar half zo veel lichaamscontact met verzorgers dan toen het kind op de basisschool zat. Al met al heeft een kind op elke leeftijd behoefte aan positief fysiek contact met andere mensen. Morris (2002) stelt dat het niet verwonderlijk is dat mensen op elke leeftijd sterke behoefte hebben aan positief fysiek contact met andere mensen. Het tastzin is namelijk het grootste zintuig dat de mens heeft en op latere leeftijd, wanneer andere zintuigen al zijn verzwakt, functioneert het tastzin nog goed.

Figuur 1: Percentage tijd waarin baby's (I) en kleuters (T) worden geknuffeld of vastgehouden in kinderdagverblijven. (Field, et al, 1994)

2.3 Fysiek contact in het onderwijs: genegenheid versus fysiek ingrijpen

Door verschillende auteurs wordt geschreven over fysiek contact. Field (2001) houdt in haar boek een betoog over het belang van het hebben van fysiek contact met leerlingen. Mazur en Pekor (1985) beschrijven in hun artikel het maatschappelijke beeld dat men heeft van fysiek ingrijpen en het tonen van genegenheid naar leerlingen. Mulderij en Mark (2008) schrijven over de pedagogische sensitiviteit (meer hierover in paragraaf 2.8) die leerkrachten hebben bij het aanraken van leerlingen, zowel bij genegenheid als bij fysiek ingrijpen. Opvallend is dat weinig auteurs gedetailleerd over handelingen spreken. Door verschillende auteurs wordt enkel onderscheid gemaakt tussen twee soorten fysiek contact. Er wordt gesproken over het tonen van genegenheid naar kinderen en er wordt gesproken over het fysiek ingrijpen. Met het tonen van genegenheid naar kinderen wordt onder andere de knuffel, de aai over de bol, het oogcontact, het zitten op de schoot, het schouderklopje en het lichamelijk troosten van leerlingen bedoeld. Met fysiek ingrijpen wordt bedoeld dat leerlingen worden behoed voor gevaar (bijvoorbeeld: snel een kind bij de arm pakken wanneer hij op een gevaarlijk moment de weg oversteeft) en het aanspreken van leerlingen op wangedrag (bijvoorbeeld: een kind met de armen tegenhouden wanneer hij na een waarschuwing nog door de klas rent). Een derde soort fysiek contact die in het onderwijs wordt gebruikt is het functionele fysieke contact dat plaatsvindt tijdens bewegingsonderwijs. Momenten waarop het functionele fysieke contact plaatsvindt kunnen onder andere zijn wanneer jonge leerlingen een koprol aanleren (Werkgroep Groels, 2001) en wanneer leerlingen een slag moeten aanleren met een plankje of een racket (Werkgroep Groels, 2001). Functioneel fysiek contact is dus te beschrijven als vorm van fysiek contact dat als didactisch middel wordt gebruikt om didactische doelstellingen te bereiken (bewegingsonderwijs). Deze vorm van fysiek contact wordt in dit onderzoek niet verder behandeld, omdat dit onderzoek zich toespitst over fysiek contact in de algemene klassensituatie.

2.4 De grenzen van de leerling

Er kunnen dagen zijn dat je wel honderden mensen tegenkomt: mensen op straat, mensen op kantoor, mensen op school, in de trein, enzovoort. De drukke samenleving waarin we leven is volgens Morris (2002) één van de redenen dat we het fysieke contact dat we met andere mensen hebben, beperken tot bepaalde mensen en bepaalde gelegenheden. Want ondanks de sterke behoefte naar fysiek contact die mensen van nature hebben (Field, 2001), kunnen we in deze drukke samenleving niet elk mens die we tegenkomen aanraken. Er moeten op dit gebied grenzen worden gesteld. Dit geldt ook voor leerlingen. Iedere leerling heeft zijn eigen grenzen voor het hebben van fysiek contact met anderen. Er is daarom nooit één strakke lijn te trekken in wie er wel of niet wil worden aangeraakt of hoe ver de aanraking precies kan gaan. De ene leerling stelt het wel op prijs wanneer hij vriendschappelijk op de schouder wordt geklopt, terwijl een andere leerling dit wellicht als vervelend ervaart. Omdat dit per leerling verschillend is, moet een leerkracht ook per leerling bekijken wat hij wel en wat hij niet kan doen. Volgens Mulderij en Mark (2009) heeft de leerkracht van nature een vaardigheid waarmee hij aanvoelt of hij een leerling moet aanraken en hoe hij een leerling moet aanraken. Deze sensitiviteit van de leerkracht wordt pedagogische sensitiviteit genoemd. Mulderij en Mark (2009) beschrijven ook dat wanneer een leerkracht merkt dat een leerling de aanraking niet op prijs stelt, de leerling niet op deze manier aangeraakt mag worden. De leerling heeft de zeggenschap over hoe en door wie hij mag worden aangeraakt.

2.5 Fysiek contact: aanbieden naar de behoefte van het kind

Uit voorgaande paragrafen blijkt dat het van persoon tot persoon en van situatie tot situatie verschilt in welke mate, wanneer en hoe iemand wordt aangeraakt. Een verschil betreffende fysiek contact dat er niet is, is de behoefte aan fysiek contact. Want ieder kind heeft in bepaalde mate behoefte aan fysiek contact. En voorzien worden in deze behoefte, is van belang voor de ontwikkeling van een kind (Field, 2001). In subparagraaf 2.5.1 wordt ingegaan op fysiek contact in het belang van de leerling. In subparagraaf 2.5.2 wordt ingegaan op verschillen tussen leerlingen die wellicht invloed kunnen hebben op het fysieke contact waar zij wel of geen behoefte aan hebben.

2.5.1 Een gepaste aanraking is een aanraking in het belang van de leerling

De school is een gepaste plaats om fysiek contact toe te passen, omdat een kind zich op school zo optimaal mogelijk moet kunnen ontwikkelen. De leerkracht, als opvoeder, voert het fysieke contact uit. Dit is niet alleen nodig voor een goede band tussen leerkracht en leerling, maar ook nodig om het zelfvertrouwen van de leerling te bevorderen. De aanraking geeft de leerling, zoals Morris (2002) beschrijft, een vertrouwensbasis van waaruit hij de wereld om zich heen kan en durft te ontdekken. Ook laat een aanraking stress wegnemen bij een kind (Van Vries, 2009). Met deze kennis kan een leerkracht het niet maken om een huilend kind, een kind dat gepest is, een kind dat zich pijn heeft gedaan of een kind dat het thuis zwaar heeft, niet aan te raken. Een leerkracht moet volgens verschillende wetten (zie paragraaf 2.6 en 2.7) immers handelen in het belang van de leerling. Leerlingen aanraken hoort daar bij. De grens voor het aanraken van leerlingen in het onderwijs is volgens verschillende wetten de grens tussen het wel of niet functioneel aanraken van een kind. Wordt het kind aangeraakt door de leerkracht om een gezonde leerkracht-leerling relatie te creëren, om de leerling zelfvertrouwen te geven, om de pijn van de leerling te verlichten, om de leerling te troosten, om de leerling te prijzen voor zijn prestaties, om de leerling te behoeden voor gevaar, om een educatief doeleinde te bereiken (onder andere bewegingsonderwijs), om een pedagogisch doeleinde te bereiken of om welke andere reden dan ook die in het belang is van de leerling, dan hoort de aanraking thuis in het onderwijs. Is de aanraking enkel in het belang van de leerkracht, bijvoorbeeld als uiting van zijn frustratie, zijn lusten, zijn onmacht, zijn behoeften, enzovoort. dan is de aanraking volstrekt ongepast in het onderwijs. Een aanraking moet in het belang van de leerling zijn (Unicef, 2001, p. 18).

2.5.2 Verschillende leerlingen – verschillende grenzen

Hall (1966) beschrijft dat er een aantal factoren is waarvan het afhankelijk is in welke mate en op welke manier een leerling wil worden aangeraakt. Dit noemt Hall (1966) nabijheidsfactoren. De nabijheidsfactoren van Hall (1966) zijn: cultuur, woonomgeving, sekse, leeftijd, toestand waarin we verkeren, relatie met de ander en de situatie. Boves en van Dijk (2008) hebben een overzicht gemaakt van de nabijheidsfactoren. In dit overzicht (figuur 2) staat per nabijheidsfactor een korte toelichting. De nabijheidsfactoren bepalen de mate waarin mensen elkaar aankijken, de mate waarin er wordt geknikt, de mate waarin gesprekspartners elkaar aanraken en de hoeveelheid persoonlijke ruimte die een mens nodig heeft. Ook heeft Hall (1966) de persoonlijke ruimte van de mens opgedeeld in verschillende zones. Op basis van deze zones is te bepalen hoe dicht bij mensen tot elkaar spreken:

Welke afstand bewaar je?	
Factoren	Uitleg
Cultuur	Nederlanders zijn een vrij afstandelijk volk. Arabieren, Aziaten, Latijns-Amerikanen en mensen van rond de Middellandse Zee veel minder.
Woonomgeving	Tussen plattelanders en stedelingen is er een verschil. Doorgaans heeft iemand uit een dunbevolkt gebied een ruimer territorium dan iemand uit een dichtbevolkt gebied.
Sekse	Vrouwen houden onderling een kleinere afstand aan dan mannen onderling.
Leeftijd	Op kinderleeftijd bewaar je meestal minder afstand dan als je uiteindelijk volwassen geworden bent.
Toestand waarin we verkeren	Je behoefte aan nabijheid neemt soms toe als je ziek bent en je verlangt meestal meer naar een aanraking als je verdrietig bent.
Persoonlijkheid	Introverte mensen hebben veelal iets meer ruimte nodig dan extraverte mensen.
Relatie met de ander	Intimi mogen je dichter naderen dan mensen die je minder 'nabij' staan.
Situatie	In de slaapkamer benader je je geliefde veelal op een andere manier dan op een verjaardag.

Figuur 2: overzicht samengesteld door Boves en van Dijk (2008) van nabijheidsfactoren van Hall (1966).

- De intieme zone (0-45 cm). De meest kwetsbare zone. In dit gebied staat men alleen mensen toe die worden vertrouwd en waarmee men een goede relatie heeft. Onder andere troosten, knuffelen en intieme gesprekken vinden in deze zone plaats. Echter vindt geweld ook in dit gebied plaats. Ongewenste betreding van dit gebied ervaren mensen als onprettig en men is dan ook hoogst alert op contact in deze zone (Hall, 1966).
- De persoonlijke zone (45-120 cm). Deze zone sluit aan op de intieme zone. Vrienden, familie en bekenden praten met elkaar in deze zone. Gesprekspartners kunnen elkaar nog goed zien in deze zone, waardoor gezichtsuitdrukkingen goed te herkennen zijn en waardoor gesprekspartners elkaar goed in de ogen kunnen kijken. Toch is er in deze zone wel meer eigen ruimte dan in de intieme zone. Gesprekspartners hebben zo de mogelijkheid om van elkaar weg te kijken (Hall, 1966).
- De sociale zone (120-360 cm). In deze zone kunnen nog prima gesprekken gevoerd worden. Deze gesprekken vinden vaak plaats met meerdere mensen (bijvoorbeeld op een verjaardag) of vinden zich plaats aan een tafel (tijdens de maaltijd) of met een balie tussen de gesprekspartners (in een winkel) (Hall, 1966).
- De publieke zone (360-750 cm of meer). In deze zone kan worden gekozen of er wel of geen contact met elkaar wordt gemaakt. De publieke zone kan bijvoorbeeld een terras zijn waar mensen wat drinken. Op een terras kan zelf de beslissing worden gemaakt of er wel of geen contact wordt gezocht met anderen. Wanneer mensen als groep worden aangesproken, wordt er ook gesproken van de publieke zone, bijvoorbeeld wanneer de leerkracht de klas aanspreekt (Hall, 1966).

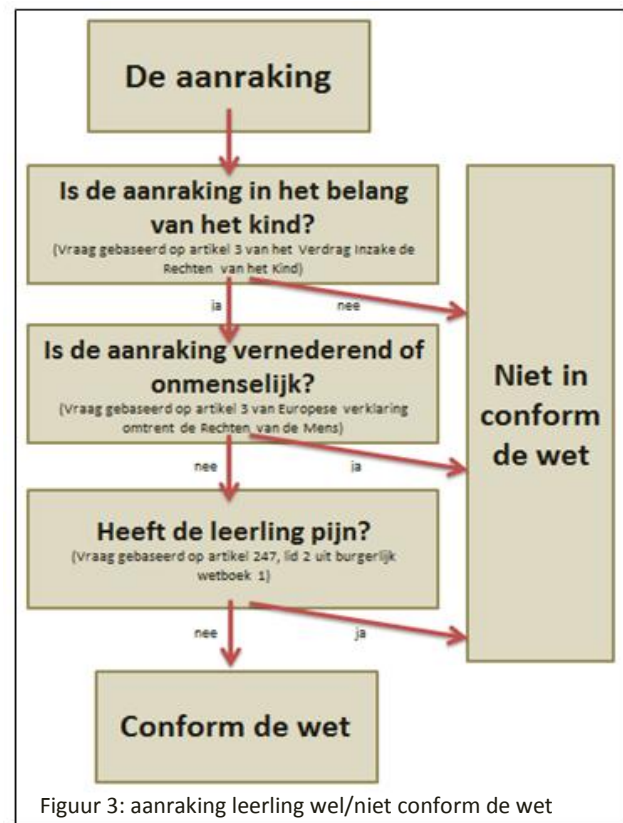
2.6 De ontwikkeling van de wet omtrent fysiek contact

In 2007 is de Nederlandse wet rondom geweld richting kinderen, naar aanleiding van advies van het VN-Comité en het Europese Comité voor Sociale Rechten (ECSR) geëxpliciteerd (Willems, 2012). Het VN-Comité, dat toezicht houdt op het naleven van de rechten van het kind, stelde dat het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) dwingt tot het opnemen van een expliciete bepaling rondom geweld jegens kinderen in het burgerlijk wetboek van Nederland (Tjeenk Willink, 2005). Hiermee doelt het VN-Comité op artikel 3 van het IVRK: 'Bij alle maatregelen die kinderen betreffen dient het belang van het kind voorop te staan. Wanneer de ouders van het kind, of anderen die verantwoordelijk zijn, hun verplichtingen niet nakomen, zal de Staat het kind voorzien van de nodige zorg' (Unicef, 2001, p. 18). Het plegen van geweld richting kinderen is een maatregel waarbij het belang van het kind niet voorop staat. Het VN-Comité noemt in zijn advies dat het nodig is om dit te expliciteren in het burgerlijk wetboek, om ouders en verzorgers bewust te maken van hun verantwoordelijkheid (Tjeenk Willink, 2005). Het ECSR adviseert aan Nederland om de wet rondom geweld jegens kinderen te expliciteren, naar aanleiding van artikel 17 uit het Europees Sociaal Handvest (ESH). Artikel 17 luidt: 'Moeders en kinderen hebben, ongeacht de echtelijke staat en de gezinsverhoudingen, recht op een passende sociale en economische bescherming' (ECSR, 1996, p. 1). Zo lang Nederland deze wet niet geëxpliciteerd zou hebben, zou Nederland volgens het ECSR niet voldoen aan de verplichtingen inzake de bescherming van kinderen (Tjeenk Willink, 2005). Naar aanleiding van het advies van het VN-Comité en het Europese Comité is in het Nederlands Burgerlijk Wetboek (BW) artikel 247 van Boek 1 gewijzigd. Het tweede lid van dit artikel luidt nu: 'Onder verzorging en opvoeding worden mede verstaan de zorg en de verantwoordelijkheid voor het geestelijk en lichamelijk welzijn en de veiligheid van het kind alsmede het bevorderen van de ontwikkeling van zijn persoonlijkheid. In de verzorging en opvoeding van het kind passen de ouders geen geestelijk of lichamelijk geweld of enige andere vernederende behandeling toe' (Rijksoverheid, n.d.). Deze wetswijziging, die in 2007 plaatsvond, kan worden gezien als een explicitering en/of een verlengde van verschillende bestaande wetten waaronder het verdrag tot bescherming van de rechten van de mens 'Prohibition of torture: no one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment' (EHRM, 2012, p. 6.).

2.7 Drie wetten over wanneer- en hoe we kinderen mogen aanraken

Uit voorgaande paragraaf blijkt dat er drie belangrijke wetten zijn omtrent fysiek contact, waar een leerkracht rekening mee moet houden:

- 1: Verdrag inzake de rechten van het kind (IVRK), artikel 3: 'Bij alle maatregelen die kinderen betreffen dient het belang van het kind voorop te staan. Wanneer de ouders van het kind, of anderen die verantwoordelijk zijn, hun verplichtingen niet nakomen, zal de Staat het kind voorzien van de nodige zorg' (Unicef, 2001, p. 18).
- 2: Europese verklaring van de rechten van de mens (EVRM), artikel 3: 'Prohibition of torture: no one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment' (EHRM, 2012, p. 6.).
- 3: Burgerlijk wetboek (BW) 1, artikel 247, lid 2: 'Onder verzorging en opvoeding worden mede verstaan de zorg en de verantwoordelijkheid voor het geestelijk en lichamelijk welzijn en de veiligheid van het kind alsmede het bevorderen van de ontwikkeling van zijn persoonlijkheid. In de verzorging en opvoeding van het kind passen de ouders geen geestelijk of lichamelijk geweld of enige andere vernederende behandeling toe' (Rijksoverheid, n.d.)

Figuur 3: aanraking leerling wel/niet conform de wet

Deze wetten beschrijven geen expliciete handelingen die wel of niet mogen worden uitgevoerd. Maar wanneer leerkrachten bewust handelen omtrent fysiek contact, met de kennis van deze wetten, kunnen leerkrachten misstanden wellicht voorkomen. De kunst voor de leerkracht op dit gebied is, om de grens tussen geweld richting kinderen en het doelgericht aanraken van kinderen goed voor ogen te hebben en om de grens tussen genegenheid tonen naar kinderen en het misbruiken van kinderen goed voor ogen te hebben. Om leerkrachten hierbij te helpen zijn de wetten in figuur 3 in een schema gezet. Hiermee hebben leerkrachten een overzicht van vragen die ze zichzelf moeten stellen in situaties waarin fysiek contact een rol speelt. De leerkracht kan met behulp van deze vragen bepalen of de handeling wel of niet conform de wet is. Echter is het schema minder van toepassing wanneer een leerkracht hulpverlening moet toepassen. Op deze momenten moet een leerkracht een leerling soms pijn doen in het belang van de leerling (bijvoorbeeld het ontsmetten van een verwonding).

2.7.1 De wet met betrekking tot fysiek ingrijpen

Ter illustratie wordt er nu nagegaan of een corrigerende tik wel of niet uitgevoerd mag worden. Het voorbeeld over de corrigerende tik is gebaseerd op een advies van de raad van state over het wel of niet gedogen van een corrigerende/pedagogische tik (Tjeenk Willink, 2005):

Artikel 3 uit het IVRK (1) beschrijft dat bij maatregelen die kinderen aangaan, het belang van kinderen voorop dient te staan. Kijkend naar dit wetsartikel valt ter discussie te stellen of een corrigerende tik een middel is dat gebruikt wordt in het belang het kind. Sommige mensen zullen zeggen van wel, maar anderen zouden wellicht zeggen dat een kind pijn zou kunnen hebben door de tik en dat er wellicht andere middelen gebruikt kunnen worden in de opvoeding die tot een wenselijk(er) resultaat leiden. Of een corrigerende tik daarom wel of niet in het belang van het kind

is, blijft op basis van deze wet een discussie en deze wet geeft dus geen antwoord op deze discussievraag. Kijkend naar artikel 3 uit de EVRM (2), die noemt dat niemand mag worden onderworpen aan folteringen of onmenselijke of vernederende straffingen kan er moeilijk gesteld worden of een corrigerende tik hieronder valt of niet. Dit hangt in het kader van deze wet af van verschillende factoren: Is de corrigerende tik eenmalig of herhaalt het zich, hoe hard is de corrigerende tik, in welke situatie wordt de corrigerende tik gegeven, wat is de relatie tussen het kind en de opvoeder, wat is de aanleiding voor de corrigerende tik, etc. Met andere woorden: ook deze wet verbiedt de corrigerende tik niet expliciet. Kijkend naar de onlangs gewijzigde wet: artikel 247 uit het burgerlijk wetboek (3), staan expliciete zinsneden die beschrijven dat geestelijk of lichamelijk geweld niet is toegestaan. Hieruit valt op te maken dat een corrigerende tik niet is toegestaan, aangezien slaan een gewelddadige handeling is. Een citaat uit het advies over de wetswijziging onderbouwd deze bevinding: 'Raad merkt op dat de meest eenvoudige vorm van mishandeling is het opzettelijk een ander pijn laten ondervinden. Ook de zogenoemde «droge klap» valt onder mishandeling' (Tjeenk Willink, 2005, p. 2). Op deze zelfde manier kunnen andere fysieke benaderingen kunnen worden geanalyseerd met behulp van figuur 3.

2.7.2. De wet met betrekking tot fysieke genegenheid

Zoals uit voorgaande paragrafen is gebleken, staat er niet expliciet in de wet beschreven welke handelingen wel of niet mogen worden toegepast bij kinderen. Dit geldt ook voor fysieke handelingen als uiting van genegenheid. Of een leerkracht aan een leerling een knuffel, aai over de bol, zoen, enzovoort. mag geven, staat dus niet in de wet beschreven. Wel kan er bij de beslissing of een leerkracht de leerling wel of niet aanraakt nu weer de volgende vraag worden gesteld: Is de aanraking in het belang van het kind? Deze vraag is, zoals ook beschreven staat in paragraaf 2.7, gebaseerd op artikel 3 van de IVRK (Unicef, 2001). Omdat er niet expliciet in de wet staat welke fysieke handelingen wel of niet zijn toegestaan om bij leerlingen toe te passen, is de rechter degene die bepaalt of het gaat om een zedendelict of niet. De nationale klachtencommissie voor openbaar en het algemeen toegankelijk onderwijs (Holtmaat, Duyvis & Toes, 2001) doet naar aanleiding van een klacht van een leerling de volgende uitspraak over fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen: 'De Commissie is van oordeel dat een gymleerkracht, nog meer dan een andere leerkracht, voorzichtig dient te zijn met lichamelijk contact met leerlingen. Lichamelijk contact dient in principe functioneel te zijn en mag niet misverstaan kunnen worden. Als de situatie daartoe aanleiding geeft zijn meelevende, bemoedigende en troostende aanrakingen als uitingen van emoties zeker geoorloofd. Zorgvuldigheid is hierbij echter geboden; niet elke leerling stelt er prijs op' (Doltmaat, Duyvis & Toes, 2001, p. 3). Deze uitspraak is een richtlijn waar leerkrachten zich met betrekking tot genegenheid naar leerlingen aan moeten houden.

2.8 Richtlijnen voor de school

Betreffende het voorkomen van seksuele intimidatie op school, staat er in de collectieve arbeidsovereenkomst (cao) van het basisonderwijs in paragraaf 11.5 over veiligheid en het voorkomen van seksuele intimidatie, racisme, agressie en geweld beschreven dat de werkgever samen met de personeelsgeleding van de gemeenschappelijk medezeggenschapsraad (PGMR) een beleid moet opstellen over het realiseren van een veilige leer- en werkomgeving (Werkgeversvereniging primair onderwijs, 2009). Hierin worden in ieder geval afspraken gemaakt over de fysieke veiligheid, het voorkomen van seksuele intimidatie, racisme, agressie en geweld en het voorkomen van ziekteverzuim. Ook staat in het beleid de personeelszorg en de scholing en begeleiding van werknemers die nodig is met het oog op het realiseren van het voorgaande. Het beleid moet jaarlijks worden geëvalueerd. In paragraaf 11.6 van de cao voor het basisonderwijs staat dat de werkgever één of meerdere medewerker(s) belast met preventietaken. 'Dit personeelslid staat de werkgever bij in de uitvoering van het met de PGMR overeengekomen plan van aanpak voortvloeiende uit de risico inventarisatie en -evaluatie' (Werkgeversvereniging primair onderwijs, 2009, p. 92).

2.9 Betekenis voor SBO de Kimkiel

In de inleiding van dit onderzoek werd genoemd dat het hebben van een protocol op SBO de Kimkiel zorgt dat de leerkrachten van deze school hun handelen omtrent fysiek contact met leerlingen vanuit één vastgelegd beleid kunnen onderbouwen. Dit is belangrijk voor de samenwerking, maar uitgaande van de theorie die zojuist is genoemd is het protocol ook erg belangrijk voor de communicatie naar de buitenwereld (ouders/verzorgers). Mazur en Pekor (1985) schrijven dat goed geïnformeerde ouders en betrokkenen door een duidelijke communicatie over dit onderwerp, het fysieke contact richting leerlingen blijven waarderen. Deze kennis heeft geeft (nog meer) motivatie om een samenhangend protocol te hanteren op SBO de Kimkiel. Echter moet er naast theoretische kennis, ook worden geput uit kennis, ervaringen en meningen van betrokkenen van SBO de Kimkiel. Hierdoor zal het protocol nog krachtiger in gebruik worden genomen. In het hoofdstuk dat nu volgt (het methodehoofdstuk), staat hoe ouders, leerlingen en personeel van SBO de Kimkiel bij dit onderzoek zijn betrokken. In het daaropvolgende hoofdstuk (resultatenhoofdstuk) staat hoe de bevindingen van ouders, leerlingen en personeel in combinatie met de bevindingen uit dit theoretische hoofdstuk tot een protocol over fysiek contact zijn gevormd.

Hoofdstuk 3: Methoden

In dit hoofdstuk wordt beschreven op welke wijze dit onderzoek is aangepakt. Er is voor deze onderzoeksmethode gekozen op basis van de literatuur van Harinck (2011). Harinck heeft verschillende basisaspecten van praktijkonderzoek in beschreven. Dit heeft Harinck (2011) op een eenvoudige manier gedaan, wat zijn boek tot een prettige leidraad voor dit praktijkonderzoek heeft gemaakt. Na een beschrijving van het onderzoekstype en de onderzoeksprocedure, komt in dit hoofdstuk een beschrijving van de doelgroep van dit onderzoek naar voren. Vervolgens wordt er ingegaan op de triangulatie van dit onderzoek en wordt er beschreven hoe er in dit onderzoek is gestreefd naar validiteit.

3.1 Onderzoekstype

Dit onderzoek is een combinatie van surveyonderzoek en praktijkonderzoek. Harinck (2011) beschrijft dat Survey onderzoek een onderzoekstype is waarbij wordt uitgezocht hoe een bepaalde groep mensen over een onderwerp denken. Praktijkonderzoek is volgens Harinck (2011) een type onderzoek waarbij de focus op de concrete praktijk ligt. In dit geval gaat het onderzoek over de situatie op SBO de Kimkiel en de manier waarop het schoolteam omgaat met het onderwerp.

3.2 Onderzoeksprocedure

Vanaf februari 2012 tot september 2012 zijn de onderzoeksvragen en procedures ontworpen en gepland. In augustus/september 2012 is het theoretische kader van dit onderzoek ontworpen. In oktober/november 2012 is het praktijkgedeelte van dit onderzoek uitgevoerd: enquêtes zijn afgenomen, gesprekken zijn gevoerd, etc. In november/december 2012 zijn de resultaten van het onderzoek verwerkt in het onderzoeksverslag.

3.3 Doelgroep

Het onderzoek heeft op macro-, meso- en microniveau plaatsgevonden onder betrokkenen van SBO de Kimkiel. Op macroniveau werden de juridische richtlijnen omtrent fysiek contact opgezocht. Op mesoniveau werd uitgezocht vanuit welke normen er op de school wordt gehandeld omtrent fysiek contact. Op microniveau werd onderzocht hoe leerkrachten, ouders en leerlingen denken over fysiek contact op school en welke grenzen ze hieraan stellen. Voor dit onderzoek zijn gegevens gebruikt uit tien enquêtes die bij leerkrachten en schoolfunctionarissen zijn afgenomen, gegevens uit twintig enquêtes die bij leerlingen van de school zijn afgenomen en gegevens uit twintig enquêtes die bij ouders zijn afgenomen. Alle dertig leerkrachten en schoolfunctionarissen van SBO de Kimkiel hebben de kans gehad deel te nemen aan de enquête, tien hiervan hebben daadwerkelijk deelgenomen aan de enquête. De leerlingen die hebben deelgenomen aan de enquête zijn geselecteerd door de leerkrachten. De onderzoeker heeft aan leerkrachten gevraagd om uit elke bouw een aantal leerlingen te selecteren die volgens de leerkrachten een realistisch beeld kunnen schetsen over het onderwerp. De ouders zijn ook per bouw geselecteerd. De onderzoeker heeft in overleg met de intern begeleider uit elke bouw een klas geselecteerd waarvan ouders een uitnodiging voor de enquête zouden krijgen. Er zijn vijftig ouders uitgenodigd voor het invullen van de enquête en twintig hiervan hebben daadwerkelijk deelgenomen aan de enquête. Deze totale doelgroep van dit onderzoek bestaat uit mannelijke en vrouwelijke betrokkenen van de bovenbouw, middenbouw en onderbouw van SBO de Kimkiel. Dit, met als doel een realistische representatie van de schoolbetrokkenen te vormen.

3.4 Triangulatie

Harinck (2011) beschrijft dat triangulatie belangrijk is voor een onderzoek. Met triangulatie wordt bedoeld dat er meerdere bronnen worden geraadpleegd om gegevens te verzamelen. In dit onderzoek is niet alleen triangulatie toegepast door in het theoretische kader verschillende bronnen te verwerken, maar ook door de een bewuste afname van de enquêtes. Zo is er onder andere

triangulatie gerealiseerd door de leerling-enquêtes af te nemen bij een realistische representatie van de schoolbevolking. Er is uit elke bouw een aantal leerlingen gekozen die de enquêtes in hebben gevuld. Om in het kader van triangulatie ook aandacht te besteden aan sekseverschillen, is de verdeling jongens/meisjes die de enquêtes hebben ingevuld ongeveer evenredig aan het aantal jongens en meisjes op SBO de Kimkiel. Bij de enquêtes voor ouders/verzorgers is, net als bij de leerling-enquêtes ook gestreefd een realistische representatie van de schoolbevolking, door ouders uit verschillende bouwen van de school voor de enquête te selecteren. Daarbij zijn naast ouders en leerlingen, ook enquêtes afgenomen bij personeel van de school. Zowel bij leerkrachten als andere schoolfunctionarissen.

3.5 Validiteit

Om de validiteit te waarborgen, heeft de onderzoeker met een kritische houding de onderzoeksinstrumenten (enquêtes) afgenomen. Wanneer de uitkomst van de enquête(s) niet valide was, heeft de onderzoeker maatregelen genomen om te kunnen blijven instaan voor de validiteit van dit onderzoek. Zo heeft de onderzoeker tijdens het onderzoek besloten met minder leerlingen uit de onderbouw de enquête in te vullen, omdat deze leerlingen moeite hadden om concrete voorbeelden en situaties te noemen (en te herinneren) over het onderwerp.

Hoofdstuk 4: Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het praktijkonderzoek naar fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen beschreven. In grote lijnen worden de volgende drie onderzoeksvragen in dit hoofdstuk beantwoord:

- In hoeverre zijn er in/rondom SBO de Kimkiel richtlijnen vastgelegd over fysiek contact?
- Op welke manier wordt er fysiek contact tussen leerling en leerkracht toegepast op de SBO de Kimkiel?
- In hoeverre wordt fysiek contact geaccepteerd door betrokkenen van de school?

De resultaten komen onder andere voort uit gesprekken met personeel van de SBO de Kimkiel en met collega's uit het samenwerkingsverband van SBO de Kimkiel. Daarnaast komen de resultaten voort uit enquêtes die zijn afgenomen bij leerlingen, ouders van leerlingen en leerkrachten van SBO de Kimkiel. Er hebben 10 leerkrachten, 20 leerlingen en 20 ouders deelgenomen aan de enquêtes.

Allereerst wordt in dit hoofdstuk beschreven in hoeverre er in en rondom de Kimkiel richtlijnen zijn vastgelegd over fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen. In paragraaf 4.1 wordt beschreven of er richtlijnen zijn binnen het samenwerkingsverband van de Kimkiel, in paragraaf 4.2 wordt beschreven of er richtlijnen zijn vastgelegd binnen de school zelf. Vervolgens wordt er in dit hoofdstuk een beeld geschetst van de manier waarop fysiek contact binnen de school plaatsvindt. Dit door in paragraaf 4.3 de praktijksituatie te vergelijken met wat er in het theoretische kader van dit hoofdstuk is geschreven. En door in paragraaf 4.4 de praktijk losstaand van de literatuur te beschrijven. Tot slot wordt er in dit hoofdstuk beschreven hoe betrokkenen van SBO de Kimkiel denken over fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen. In paragraaf 4.5 staat de mening van leerkrachten, in paragraaf 4.6 staat de mening van leerlingen en in paragraaf 4.7 staat de mening van ouders.

4.1 Richtlijnen over fysiek contact op de Fiduciaschool, de Wingerd en de Bolster

De Fiduciaschool, de Wingerd en de Bolster zijn drie scholen die samen met SBO de Kimkiel de Stichting voor Christelijk Speciaal Onderwijs Groningen (SCSOG) vormen. Om tot beantwoording van de onderzoeksvraag te komen is er telefonisch contact opgenomen met de scholen uit het samenwerkingsverband over de aanwezigheid van richtlijnen over fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen. Per school in het kort de reacties van de scholen:

Fiduciaschool: 'Ons veiligheidsplan is weg door een computerprobleem. We hebben verder geen specifiek protocol over fysiek contact'.

De Wingerd: 'We hebben geen protocol over fysiek contact. Wel hebben we een risico-inventarisatie- en evaluatieoverzicht (RI&E), maar deze heeft de Kimkiel naar ons weten ook. Wellicht staat hier iets over fysiek contact in.'

De Bolster: 'Wellicht staan er een aantal zinsneden in ons veiligheidsplan over fysiek contact, maar dit plan ligt nog ter goedkeuring bij de medezeggenschapsraad. In principe willen wij als school geen fysiek contact tussen leerlingen en leerkrachten, behalve bij gymnastiek of in andere situaties in belang van de veiligheid van het kind.'

4.2 Vastgelegde richtlijnen over fysiek contact op de Kimkiel

Uit gesprekken met verschillende schoolfunctionarissen, blijkt dat de school geen specifieke richtlijnen heeft vastgelegd voor het schoolteam over het hebben van fysiek contact met leerlingen.

Naar aanleiding van deze resultaten en naar aanleiding van resultaten uit gesprekken met medewerkers van andere scholen uit het samenwerkingsverband (zie paragraaf 4.1) heeft de onderzoeker gevraagd om inzage in veiligheids- en gezondheidsplan van de school en inzage in het RI&E van de school. Over deze twee documenten dient iedere school volgens de collectieve arbeidsovereenkomst basisonderwijs (Werkgeversvereniging PO, 2009) te beschikken. In het veiligheids- en gezondheidsplan staan geen richtlijnen over fysiek contact tussen leerkrachten en

leerlingen in vermeld. In het RI&E staat niet vermeld hoe de school omgaat met het ontbreken van deze richtlijnen.

4.3 De praktijk op SBO de Kimkiel in vergelijking met de literatuur

In paragraaf 2.3 van het theoretische kader van dit onderzoek, werd op basis van de literatuur onderscheid gemaakt tussen fysiek contact als uiting van genegenheid en fysiek ingrijpen. In de verschillende enquêtes die op SBO de Kimkiel zijn afgenomen werd ook onderscheid gemaakt tussen deze twee vormen van fysiek contact. Leerkrachten van SBO de Kimkiel hebben in de enquêtes aangegeven beide vormen van fysiek contact toe te passen. Vier van de tien ondervraagden geeft aan enkel uit veiligheidsoverweging fysiek in te grijpen terwijl de overige leerkrachten ook om andere redenen fysiek ingrijpen. Acht van de ondervraagden leerkrachten geeft aan dat ze zowel op eigen initiatief als op initiatief van de leerling fysieke genegenheid naar leerlingen tonen terwijl twee van de ondervraagden enkel op initiatief van de leerling fysieke genegenheid naar leerlingen toont. De drie meest genoemde aanleidingen voor fysiek ingrijpen zijn ruzie, agressie en een leerling uit een situatie willen halen. Het fysieke ingrijpen is in deze situaties het voornamelijk als doel de veiligheid van de leerling en zijn omgeving te waarborgen. De drie meest genoemde aanleidingen voor het uiten van genegenheid naar leerlingen zijn troosten, belonen en het volgen van gewoonten (hand bij felicitatie, hand aan het einde van de dag, enzovoort.). Verschillende antwoorden uit de leerkracht-enquête en leerling-enquête suggereren dat fysieke genegenheid richting leerlingen op dagelijkse basis plaatsvindt.

4.4 De praktijk op SBO de Kimkiel losstaand van de literatuur

In voorgaande paragraaf is ingegaan op fysiek ingrijpen en fysieke genegenheid. Hierbij is bewust niet ingegaan op concrete handelingen, omdat concrete handelingen in de literatuur weinig worden behandeld. In deze paragraaf worden concrete handelingen wel genoemd, gebaseerd op gegevens uit de leerkracht-enquêtes en leerling-enquêtes. In de onderstaande tabel (figuur 4) staan concrete handelingen, op volgorde van frequentie die leerkrachten volgens henzelf het meest uitvoeren. Hen werd gevraagd om zowel over fysieke genegenheid en fysiek ingrijpen een top drie te maken van handelingen en aanleidingen die zij in de praktijk vaak uitvoeren en tegenkomen.

Fysieke genegenheid		Fysiek ingrijpen	
Handelingen	F.	Handelingen:	F.
Schouderklopje		Bij arm/hand pakken	
Aai over de bol		Leerling bij arm/hand meenemen	
High-five		Bij arm/hand tegenhouden	
Aai over de rug		Bij schouder pakken	
Aantikken arm /kneepje arm		Aan kin komen (oogcontact)	
Hand schudden		Hand aanbieden	I
Hand vasthouden		Leerling optillen (en meenemen)	I
Op schoot		Bij middel/onderrug pakken	I
Knuffel	I		
Stoeien	I		
Aanleidingen:	F.	Aanleidingen:	F.
Compliment/opsteker/beloning		Bij fysiek gevaar (leerling(en))/leerkracht)	
Troosten		Ruzie	
Positief benaderen (o.a. bij gesprek)		Ongehoorzaamheid	
Veiligheid bieden (o.a. bij gesprek)		Agressie	
Feliciteren		Verplaatsen naar andere ruimte	
Grapje		Gesprekken	
Gewoonten (hand geven e.d.)	I	Corrigeren looproute	I
Initiatief van het kind	I	Weglopen	I
Bevorderen van concentratie	I		

(*F. = frequentie: aantal keer dat deze handeling of aanleiding in een top 3 van een leerkracht werd genoemd)

Figuur 4: Overzicht concrete handeling bij fysiek ingrijpen/fysieke genegenheid volgens leerkrachten.

Aan de leerlingen van SBO de Kimkiel is gevraagd hoe vaak ze worden aangeraakt. Veertien van de twintig ondervraagde leerlingen geeft aan dat ze regelmatig (elke dag wel een keer) door hun leerkracht worden aangeraakt. Vijf van de ondervraagde leerlingen geeft aan dat ze vaak (paar keer per dag) worden aangeraakt door de leerkracht. Eén van de leerlingen geeft aan dat hij bijna nooit (minder dan één keer per dag) wordt aangeraakt door de leerkracht. Verder is gevraagd op welke manier de leerlingen worden aangeraakt door hun leerkracht, om welke aanleiding ze worden aangeraakt door hun leerkracht en of ze wel eens worden aangeraakt als hun leerkracht streng doet (fysiek ingrijpen). De antwoorden op deze drie vragen zijn op volgorde van frequentie in een tabel gezet (figuur 5).

Voorkomende handelingen:	F.	Veel voorkomende aanleidingen:	F.	Grijpt juf/meester wel eens fysiek in? Zo ja: hoe?	F.
Schouderklopje		Beloning		Nee	
Aai over de bol		Feliciteren		Bij arm pakken	
Aai over de rug		Begroeten/afscheid		Middel/rug pakken	
Knuffel geven/krijgen		Troosten		Schouder/nek	
Neus/kin aanraken		Als ik om knuffel vraag		Meenemen	I
Op schoot				Tegenhouden	I
Klopje knie/bovenbeen		(*F. = frequentie: aantal keer dat deze handeling of aanleiding werd genoemd)			
Zoen wang	I				

Figuur 5: Overzicht concrete handeling bij fysiek ingrijpen/fysieke genegenheid volgens leerlingen.

4.5 De mening van leerkrachten over fysiek contact

In de leerkracht-enquête is er aan de leerkrachten gevraagd om hun grenzen aan te geven die de leerkrachten zelf stellen rondom fysiek contact met leerlingen. In subparagraaf 4.5.1 staat in hoeverre leerkrachten vinden dat fysiek contact (genegenheid of ingrijpen) plaats mag vinden. In subparagraaf 4.5.2 staat op welke momenten en om welke aanleidingen leerlingen aangeraakt mogen worden. In subparagraaf 4.5.3 staat welke fysieke grenzen leerkrachten stellen voor het hebben van fysiek contact. Dus: op welke plekken van het lichaam leerlingen aangeraakt mogen worden.

4.5.1 De mate waarin leerlingen aangeraakt mogen worden volgens leerkrachten

Op de vraag in welke mate leerkrachten fysiek contact belangrijk vinden hebben acht van de tien leerkrachten geantwoord dat het van belang is. Eén leerkracht antwoordde neutraal en één leerkracht gaf aan dat fysiek contact enorm belangrijk is. Ook gaf het overgrote deel van de leerkrachten aan dat ze fysiek contact in de onderwijspraktijk gepast vinden en één leerkracht gaf aan dat het zelfs ongepast is wanneer leerlingen niet worden aangeraakt. Op de vraag of leerkrachten vinden dat ze fysiek mogen ingrijpen zeggen vier leerkrachten dat ze enkel uit veiligheidsoverwegingen ingrijpen. Van de overige leerkrachten, die dus zeggen dat ze ook om andere redenen fysiek ingrijpen, zegt het overgrote deel dat ze dit zelden doen. Zeven van de leerkrachten noemen dat ze het belangrijk vinden dat ze leerlingen vertellen dat ze fysiek gaan ingrijpen, voordat ze de daadwerkelijke handeling uitvoeren. Wat betreft fysieke genegenheid geven alle leerkrachten aan dat ze fysieke genegenheid toepassen in de praktijk. Acht van de tien leerkrachten geven aan dat ze zowel op initiatief van de leerling als op eigen initiatief fysieke genegenheid naar de leerling uiten. De rest van de leerkrachten doet dit enkel op initiatief van de leerlingen. Eén leerkracht geeft aan dat hij het vervelend vindt om alleen te zijn met een leerling. Samengevat valt dus te zeggen dat alle leerkrachten het belang van fysiek contact inzien en open staan voor fysiek contact met leerlingen. Zowel wanneer het gaat over het tonen van genegenheid als fysiek ingrijpen. Wel zijn de leerkrachten terughoudender wanneer het gaat over fysiek ingrijpen, omdat een deel dit enkel doet uit veiligheidsoverwegingen (dus niet bij ongehoorzaamheid, gesprekken, en dergelijke.)

4.5.2 Momenten waarop leerlingen aangeraakt mogen worden volgens leerkrachten.

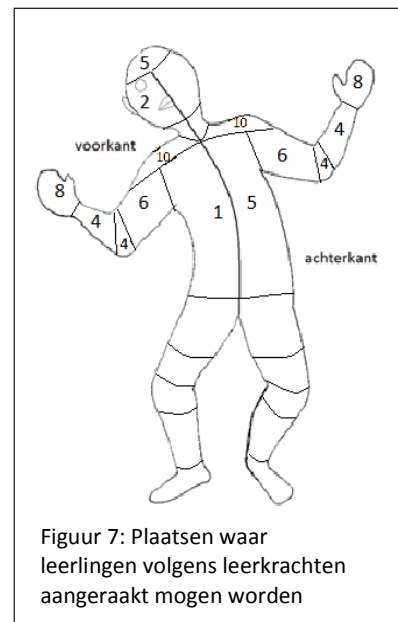
In paragraaf 4.4 staat al welke handelingen leerkrachten uitvoeren en in welke situaties leerkrachten fysiek contact toepassen. Aanvullend hierop komen in deze subparagraaf een aantal casussen naar voren waarop de leerkrachten hebben gezegd of ze deze gepast zouden vinden of niet. De casussen gaan over extremere situaties, waardoor er een beeld wordt gevormd over de uitersten van de grenzen die leerkrachten omtrent fysiek contact volgen. Samen met paragraaf 4.4 geeft dit een beeld van momenten waarop leerlingen volgens de leerkrachten van SBO de Kimkiel aangeraakt mogen worden. Hieronder, in figuur 6 staan de casussen en het aantal leerkrachten die de casus WEL gepast vindt in de onderwijspraktijk.

Casus	Aantal lk.
Een leerling is jarig, de leerkracht geeft hem/haar drie zoenen	0
Een leerling kent na weken lang oefenen eindelijk de tafel van 4. De leerkracht geeft hem/haar een knuffel.	4
Een leerling houdt juf/meester voor de gek. Juf/meester moet hierom lachen en aait de leerling liefkozend over zijn wang.	5
Een kleuter komt bij juf/meester op schoot zitten en geeft juf/meester een zoen op de wang. Juf/meester geeft een zoen op de wang van de kleuter terug.	2
Een leerling zit al een kwartier te schuiven met zijn stoel. De andere leerlingen storen zich hieraan. De leerkracht heeft al drie keer gezegd dat de leerling rustig op zijn stoel moet zitten. De leerkracht pakt de leerling even bij zijn arm en spreekt hem nog eens streng aan. De leerling luistert nu.	6
Een leerling verstoort de orde in de klas. De leerkracht vindt het beter dat hij/zij een time-out buiten de klas krijgt. Wanneer de leerling de klas zelf niet uit wil gaan, pakt de leerkracht hem/haar beet en zet hem op de gang.	10

Figuur 6: Casussen + aantal leerkrachten die deze WEL geschikt vinden voor de onderwijspraktijk

4.5.3 De fysieke grenzen van een aanraking volgens leerkrachten

Deze subparagraaf beschrijft welke fysieke grenzen leerkrachten van SBO de Kimkiel stellen voor het hebben van fysiek contact met leerlingen. Naast het aangeven van plaatsen op het lichaam die leerkrachten wel of niet willen aanraken hebben leerkrachten ook hun mening gegeven over de invloed van bepaalde leerling-factoren zoals leeftijd en geslacht. Negen van de tien leerkrachten geven aan dat sekse geen invloed heeft op de mate waarin hij/zij leerkrachten aanraakt. Eén (van de twee) mannelijke leerkrachten die de enquête heeft ingevuld geeft wel aan dat sekse invloed heeft op het fysieke contact tussen hemzelf en de leerling. Vier van de tien leerkrachten geeft aan dat leeftijd geen invloed heeft op het fysieke contact tussen hemzelf en leerlingen. De rest van de leerkrachten (6) geeft aan dat ze meer fysiek contact met jonge kinderen hebben. Andere factoren die leerkrachten noemen, die het fysieke contact tussen hemzelf en leerlingen beïnvloeden zijn: de relatie met de leerling en de behoefte van de leerling. In figuur 7 te zien op welke plaatsen op het lichaam van de leerling, de leerkrachten het gepast vinden om leerlingen aan te raken. Het nummer op die plaatsen geven aan hoe vaak er door de leerkrachten is gekozen voor die plaats. Tot slot: Voor het geval leerkrachten de fysieke grenzen van leerlingen overtreden, is aan leerkrachten gevraagd of leerlingen weten wie de vertrouwenspersoon op school is. Zeven van de tien leerkrachten geven aan dat leerlingen dit niet weten. Eén leerkracht geeft aan dit zelf niet te weten en een leerkracht geeft aan dat de leerkrachten de vertrouwenspersonen van de leerlingen zijn.

4.6 De mening van leerlingen over fysiek contact

In de leerling-enquêtes is aan leerlingen gevraagd om hun grenzen aan te geven die de ze zelf stellen rondom fysiek contact met leerkrachten. In subparagraaf 4.6.1 staat in hoeverre leerlingen vinden dat fysiek contact (genegenheid of ingrijpen) plaats mag vinden. In subparagraaf 4.6.2 staat in welke mate leerlingen aangeraakt mogen worden volgens henzelf. In subparagraaf 4.6.3 staat welke fysieke grenzen leerlingen stellen voor het hebben van fysiek contact. Dus: op welke plekken van het lichaam leerlingen aangeraakt mogen worden.

4.6.1 De mate waarin leerlingen aangeraakt mogen worden volgens leerlingen

Aan twintig leerlingen van SBO de Kimkiel van verschillende leeftijden is gevraagd wat hun mening is over fysiek contact op school. Negentien van de twintig ondervraagde leerlingen geven aan dat ze vinden dat ze precies genoeg worden aangeraakt door hun leerkracht. Eén leerling vond dat ze te weinig werd aangeraakt door haar leerkracht. Over fysieke genegenheid hebben drie van de twintig ondervraagde leerlingen gezegd dat leerkrachten kinderen best mogen knuffelen en een schouderklopje mogen geven. Zestien van de twintig leerlingen hebben aangegeven dat dit mag wanneer hier een aanleiding toe is en één leerling gaf aan dat leerkrachten leerlingen niet hoeven te knuffelen of schouderklopjes hoeven te geven, omdat dit niet op school hoort. Een aantal van de leerlingen die hebben aangegeven dat leerkrachten leerlingen mogen knuffelen of schouderklopjes mogen geven, voegden hieraan toe dat dit alleen mag als de leerkracht de leerling goed kent. Over fysiek ingrijpen hebben achttien van de twintig leerlingen gezegd dat leerkrachten dit wel mogen doen, twee leerlingen vinden dit niet gepast.

4.6.2 Wijze waarop leerlingen aangeraakt mogen worden volgens leerlingen

Hieronder in figuur 8 en 9 de handelingen en daarachter het aantal leerlingen dat heeft gezegd dat deze handeling door leerkrachten uitgevoerd mag worden. Figuur 8 gaat over fysiek ingrijpen. Figuur 9 gaat over fysieke genegenheid.

Handeling (fysiek ingrijpen):	Aantal leerlingen die deze handeling gepast vinden in het onderwijs:
Met mijn hand meentrekken	
Stevig bij de arm pakken	
Iemand bij de arm meentrekken	
Een leerling optillen	
Met platte hand of vuist op de tafel van de leerling slaan.	
Schreeuwen	
Een leerling bij de kin pakken (en aankijken)	
Een (pedagogische) tik geven	X

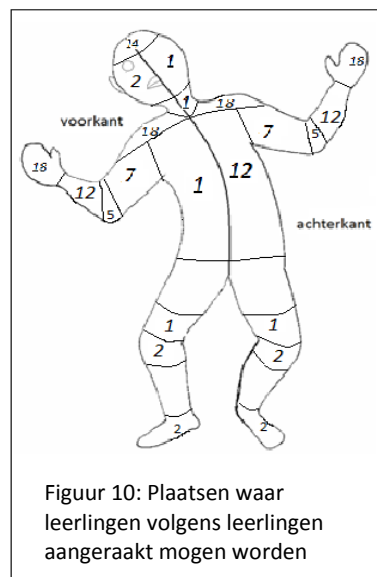
Figuur 8: Hoe leerkrachten fysiek mogen ingrijpen volgens leerlingen

Handelingen (fysieke genegenheid):	Aantal leerlingen die handeling gepast vinden in het onderwijs:
Een schouderklopje geven	
Een aai over de bol geven	
Een knuffel geven	
Over mijn rug aaien	
Een klopje/aai over mijn knie/bovenbeen	
Mijn neus of kin aanraken	
Bij juf op schoot zitten	
Zoen op mijn wang	
Zoen op mijn mond	I

Figuur 9: Hoe leerkrachten fysieke genegenheid mogen tonen volgens leerlingen

4.6.3 De fysieke grenzen van een aanraking volgens leerlingen

Net als de leerkrachten, hebben leerlingen ook aangegeven op welke plaatsen ze op het lichaam wel aangeraakt willen worden. In figuur 10 ziet u welke plaatsen dit zijn en hoeveel leerlingen voor deze plek op het lichaam heeft gekozen. Tot slot: aan leerlingen is gevraagd aan wie ze zullen zeggen als de leerkracht een fysieke grens overtreedt. Twaalf van de leerlingen geeft aan dit tegen diezelfde leerkracht te zeggen. Drie leerlingen geven aan dit tegen de directrice te zeggen. De overige vijf leerlingen geeft aan dit niet tegen iemand van school te zeggen.

4.7 De mening van ouders over fysiek contact

In de ouder-enquête werden ouders gevraagd aan te geven welke grenzen rondom fysiek contact zij wenselijk vinden tussen leerkrachten en leerlingen. In subparagraaf 4.7.1 staat in hoeverre ouders vinden dat fysiek contact (genegenheid of ingrijpen) plaats mag vinden. In subparagraaf 4.7.2 staat op welke momenten en om welke aanleidingen leerlingen volgens ouders aangeraakt mogen worden. In subparagraaf 4.7.3 staat welke fysieke grenzen ouders stellen voor het hebben van fysiek contact.

4.7.1 De mate waarin leerlingen aangeraakt mogen worden volgens ouders

Twintig ouders hebben de enquête over fysiek contact ingevuld. Elf daarvan vinden fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen van belang, vijf zijn neutraal over dit onderwerp en drie ouders vinden fysiek contact tussen leerlingen en leerlingen niet van belang. Dit zelfde aantal (drie) vindt fysiek contact ook ongepast in het onderwijs, zeventien ouders vinden fysiek contact wel gepast in het onderwijs. Wat betreft genegenheid hebben drie ouders aangegeven dat ze liever niet willen dat leerkrachten hun leerling een knuffel of een aai over de bol geven. De rest van de ouders vindt het wel goed wanneer hun leerkracht dit doet. Over fysiek ingrijpen geven twee ouders aan dat een leerkracht niet fysiek mag ingrijpen en het incident ten alle tijden met woorden moet oplossen. Zes van de twintig ouders zeggen dat leerkrachten leerlingen enkel mogen aanraken wanneer de leerling een gevaar vormt voor zichzelf, de omgeving of voor de leerkracht. De overige twaalf ouders zeggen dat een leerkracht fysiek mag ingrijpen, omdat sommige kinderen dit nodig hebben. Twee van de ouders geven aan dat ze liever niet hebben dat de leerkracht alleen is met zijn/haar kind. Veertien van de ouders zeggen dat ze tevreden zijn over de manier waarop leerlingen worden aangeraakt op school, andere ouders geven aan hier ontevreden over te zijn of hier geen beeld van te hebben.

4.7.2 Momenten waarop leerlingen aangeraakt mogen worden volgens ouders.

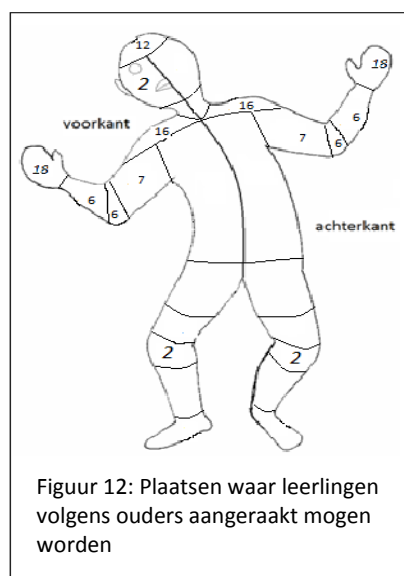
Dezelfde casussen die in de enquête (zie subparagraaf 4.5.2) aan leerkrachten zijn voorgelegd, zijn ook aan ouders voorgelegd. In figuur 11 is te zien hoeveel ouders (van de 20) de casus gepast vinden in het onderwijs.

Casus	Aantal ouders
Een leerling is jarig, de leerkracht geeft hem/haar drie zoenen	3
Een leerling kent na weken lang oefenen eindelijk de tafel van 4. De leerkracht geeft hem/haar een knuffel.	10
Een leerling houdt juf/meester voor de gek. Juf/meester moet hierom lachen en aait de leerling liefkozend over zijn wang.	7
Een kleuter komt bij juf/meester op schoot zitten en geeft juf/meester een zoen op de wang. Juf/meester geeft een zoen op de wang van de kleuter terug.	1
Een leerling zit al een kwartier te schuiven met zijn stoel. De andere leerlingen storen zich hieraan. De leerkracht heeft al drie keer gezegd dat de leerling rustig op zijn stoel moet zitten. De leerkracht pakt de leerling even bij zijn arm en spreekt hem nog eens streng aan. De leerling luistert nu.	6
Een leerling verstoort de orde in de klas. De leerkracht vindt het beter dat hij/zij een time-out buiten de klas krijgt. Wanneer de leerling de klas zelf niet uit wil gaan, pakt de leerkracht hem/haar beet en zet hem op de gang.	13

Figuur 11: Casussen + aantal ouders die deze WEL geschikt vinden voor de onderwijspraktijk

4.7.3 De fysieke grenzen van een aanraking volgens ouders

Alle ouders die hebben deelgenomen aan de enquête geven aan dat ze geen onderscheid maken tussen mannelijke en vrouwelijk leerkrachten als het gaat om fysiek contact. Verder hebben ouders plaatsen op het lichaam aangewezen waarvan zij vinden dat leerkrachten de mogen aanraken bij leerlingen. Dit is te zien in figuur 12. Tot slot: voor het geval leerkrachten de fysieke grenzen van leerlingen overtreden, is aan ouders gevraagd of ze weten wie de vertrouwenspersoon op school is, bij wie ouders met deze klachten terecht kunnen. De helft van de ouders geeft aan dit niet te weten.

Hoofdstuk 5: Conclusie en discussie

Dit onderzoek heeft als doelstelling dat SBO de Kimkiel een protocol opstelt over fysiek contact. Vervolgens maakt het team van de school zich dit protocol eigen door er over te discussiëren, door eventuele aanpassingen te maken in het protocol en door het er eens te worden over het protocol. Dit, met als resultaat dat het onderwerp fysiek contact een onderwerp is waarover openlijk, actief, eenduidig en eensgezind wordt gehandeld en gecommuniceerd door het gehele schoolteam. De vraagstelling in dit onderzoek is daarom: uit welke aspecten moet het protocol over fysiek contact voor SBO de Kimkiel bestaan, om het protocol te laten passen bij de visie en de manier van werken van de verschillende betrokkenen op- en rondom SBO de Kimkiel? Het antwoord op deze vraagstelling staat in dit hoofdstuk. In paragraaf 5.1 staan de conclusies en aanbevelingen die uit dit onderzoek zijn voortgekomen. In paragraaf 5.2 worden verschillende aspecten van dit onderzoek ter discussie gesteld. In paragraaf 5.3 worden mogelijkheden voor vervolgonderzoek besproken.

5.1. Conclusie

De voornaamste conclusie die uit dit onderzoek getrokken kan worden, is dat fysiek contact een krachtig middel is dat belangrijk is in het onderwijs. Fysiek contact is van levensbelang (Harlow & Zimmerman, 1958) en bevordert de groei, de cognitieve ontwikkeling en de sociale ontwikkeling van het kind (Field, 2001). Gebrek aan fysiek contact kan negatieve gevolgen hebben voor de ontwikkeling van het kind (Morris, 2002). Omdat een leerkracht volgens de rechten van het kind (Unicef, 2001) in het belang van leerlingen moet handelen, is fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen fundamenteel in het onderwijs. Hiermee bevordert de leerkracht de ontwikkeling van het kind. Een aandachtspunt hierbij is dat de leerkracht aanspraak moet doen op zijn pedagogische sensitiviteit (Mulderij & Mark, 2009). Een vaardigheid die de leerkracht van nature heeft en waarmee hij kan aanvoelen op welke manier en op welk moment hij een leerling moet aanraken. Een leerkracht moet aanspraak doen op deze vaardigheid, omdat fysiek contact een heel persoonlijke manier van communiceren is die wordt beïnvloed door nabijheidsfactoren (Hall, 1966) die per persoon verschillend kunnen zijn. Het negeren van nabijheidsfactoren of het overschrijden van persoonlijke grenzen van leerlingen kan worden opgevat als lichamelijk misbruik of geweld. Dit overschrijden van persoonlijke grenzen kan onbedoeld gebeuren door leerkrachten. De volgende aanbevelingen dragen er aan bij om misverstanden op dit gebied op SBO de Kimkiel te voorkomen.

5.1.1 Aanbeveling 1: Navolgen richtlijnen cao

In de cao voor het basisonderwijs (Werkgeversvereniging primair onderwijs, 2009) staat dat de werkgever samen met de PGMR een beleid moet opstellen over het realiseren van een veilige leer- en werkomgeving. In dit beleid worden met betrekking tot het onderwerp in ieder geval afspraken gemaakt over fysieke veiligheid, het voorkomen van seksuele intimidatie en agressie. Het beleid dient jaarlijks te worden geëvalueerd en personeel moet worden begeleid om het beleid te realiseren. Daarbij staat in de cao voor basisonderwijs (Werkgeversvereniging primair onderwijs, 2009) dat de werkgever een één of meerdere medewerker(s) belast met preventietaken. Deze medewerker staat de werkgever bij in de uitvoering van het plan dat is voortgekomen uit de RI&E. Uit gesprekken die in het kader van dit onderzoek zijn gevoerd blijkt dat er op dit moment geen vastgelegd beleid waarin over fysieke veiligheid, het voorkomen van seksuele intimidatie en agressie wordt geschreven. Omdat het hebben van een dergelijk plan wél in de cao staat is het opstellen van dit plan de eerste en belangrijkste aanbeveling die uit dit onderzoek is voortgekomen.

5.1.2 Aanbeveling 2: Protocol, niet als reglement, maar als teken van notie

Uit de enquêtes en uit de theorie is gebleken dat fysiek contact persoonlijk is en dat niet iedereen dezelfde grenzen heeft op dit gebied. Daarom is een protocol met strakke regels over handelingen die een leerkracht wel- of niet mag doen of plaatsen die een leerkracht wel- of niet mag aanraken niet realistisch. Fysiek contact komt in talloze situaties voor op uiteenlopende manieren en vraagt daarom bij elke situatie om een aanpak op maat. Leerkrachten hebben hier gevoel voor: pedagogische sensitiviteit. Het protocol krijgt daarom meer waarde wanneer er wordt beschreven dat het team zich bewust is van de sensibiliteit van het onderwerp en verklaart dat zij gehoor zullen geven aan hun pedagogische sensitiviteit. Dus: als teken van notie. Het protocol kan wel richtlijnen bevatten over handelingen, aanleidingen en plaatsen waar de leerkracht de leerling mag aanraken. Dit kunnen richtlijnen zijn waarvan een groot deel van de ondervraagden heeft gezegd ze gepast te vinden. Hierbij moet wederom onderschreven worden dat de richtlijnen niet voor iedere situatie gelden, maar op basis van de pedagogische sensitiviteit worden toegepast. Met een dergelijk protocol zullen leerkrachten zekerder zijn, omdat de manier waarop zij werken nu wordt bevestigd in een protocol. Daarnaast zullen ouders, volgens Mazur en Pekor (1985), door de communicatie die het protocol over het onderwerp biedt, het fysieke contact richting leerlingen meer blijven waarderen (Mazur en Pekor, 1985).

5.1.3 Aanbeveling 3: Vertrouwenspersoon

In de enquêtes geven tien van de twintig ouders aan dat ze niet weten wie de vertrouwenspersoon van de school is. Zeven van de tien leerkrachten geven aan dat het niet duidelijk is voor leerlingen wie de vertrouwenspersoon van de school is. En wanneer leerlingen worden gevraagd aan wie ze zullen melden wanneer de leerkracht iets vervelends heeft gedaan rondom fysiek contact, geven twaalf van de twintig leerlingen aan dat ze het tegen diezelfde leerkracht gaan zeggen, drie leerlingen geven aan dat ze het tegen de directrice zullen zeggen en vijf leerlingen geven aan dat ze het niet tegen iemand van de school zullen zeggen. Deze gegevens maken duidelijk dat het voor de leerlingen (en ouders) niet duidelijk is dat ze bij incidenten naar een vertrouwenspersoon kunnen gaan. Aanbeveling 3 is daarom dat het team gaat werken aan de (een) rol van de vertrouwenspersoon, de bekendheid van de vertrouwenspersoon en de aanspreekbaarheid van de vertrouwenspersoon.

5.1.4 Aanbeveling 4: Grove opzet protocol

Aanbeveling 4 is een grove opzet voor een protocol over fysiek contact. Deze aanbeveling is in dit hoofdstuk opgenomen om het team van SBO de Kimkiel een beeld te geven van een mogelijke uitwerking van het protocol. Een deel van het protocol is gebaseerd op de theorie die in dit onderzoek naar voren is gekomen en een deel (met name de richtlijnen) is gebaseerd op de enquêtes die in het kader van dit onderzoek zijn afgenomen. De onderdelen die volgens deze aanbeveling in het protocol naar voren komen worden hieronder genoemd. Per onderdeel staat hieronder wat er in grote lijnen naar voren komt, en waarom hiervoor is gekozen. Bij enkele onderdelen worden ook voorbeelden genoemd van de uitwerking.:

- Inleiding: In de inleiding van het protocol moet duidelijk worden wat de bedoeling (zie aanbeveling 2) van het protocol is. De inleiding zal de volgende strekking hebben. Het is belangrijk aandacht te besteden aan de inleiding, omdat hierin het belang van het protocol wordt beschreven.:

Inleiding

Dit protocol is een document waarin wordt omschreven hoe op SBO de Kimkiel fysiek contact tussen leerkrachten en leerlingen plaatsvindt. Dit document dient hier duidelijkheid en openheid over te verschaffen. De noodzaak van het ontstaan van dit document ligt zowel in de risico's- als in het belang van het hebben van fysiek contact met leerlingen. Fysiek contact helpt leerlingen in hun ontwikkelingen, geeft leerlingen zelfvertrouwen, kan leerlingen kalmeren en helpt om een goede band met leerlingen te creëren. Anderzijds zijn er op Nederlandse scholen ook verschillende incidenten voorgevallen omtrent fysiek contact, waar seksuele intimidatie en mishandeling en rol speelden. Met dit document wil het team van SBO de Kimkiel laten zien hoe er op deze school wordt omgaan met fysiek contact met leerlingen. Het team staat achter de manier

waarop op deze school leerlingen worden benaderd. Het team vindt het belangrijk hier open en duidelijk over te zijn naar de omgeving.

- **Begrippen:** De belangrijkste begrippen uit het theoretische kader van dit onderzoek worden in begrijpelijke taal uitgelegd. Dit, zodat betrokkenen van SBO de Kimkiel hier eenduidig over kunnen communiceren en weten welke aspecten van belang zijn bij fysiek contact. Een voorbeeld van begrippen die op basis van het theoretische kader genoemd en toegelicht kunnen worden:

Begrippen:

Fysieke genegenheid

Fysiek ingrijpen

Nabijheidsfactoren

Persoonlijke ruimte

Grenzen

Seksuele intimidatie

Mishandeling

Pedagogische sensitiviteit

- **Uitgangspunten:** In het protocol wordt uitgelegd wat de uitgangspunten van het team zijn betreffende fysiek contact. Als basis wordt de wetgeving beschreven. Vervolgens wordt het belang van fysiek contact beschreven, en het gevolg hiervan voor de plaats die fysiek contact op SBO de Kimkiel krijgt. Ook wordt beschreven dat er rekening wordt gehouden met de behoeften van individuele leerlingen. De visie op fysiek contact die het team van SBO de Kimkiel heeft, wordt in dit deel van het protocol beschreven.

- **Taken van het personeel:** In dit deel van het protocol worden verschillende taken van het personeel betreffende fysiek contact toegelicht. Zo wordt er beschreven dat elk personeelslid moet handelen in het belang van het kind. Dus: fysiek contact toepassen om veiligheid te waarborgen en ontwikkeling te stimuleren. Daarnaast wordt de taak van de preventiemedewerker (zie aanbeveling 1) beschreven en wordt beschreven dat de werkgever het team begeleid, zodat zij het beleid rondom fysiek contact kunnen realiseren (zie aanbeveling 1). Verder wordt de taak van de vertrouwenspersoon (zie aanbeveling 3) beschreven.

- **Richtlijnen in de praktijk:** De praktijksituatie op SBO de Kimkiel rond fysiek contact wordt beschreven. In dit deel van het protocol wordt duidelijk hoe de uitgangspunten van protocol worden gerealiseerd. Er worden richtlijnen beschreven die het team van SBO de Kimkiel nastreeft. Deze kunnen voor een deel worden gebaseerd op verschillende gegevens uit de enquêtes en voor een deel in teamoverleg worden opgesteld. Wel moet worden benadrukt dat fysiek contact passend bij iedere individuele situatie wordt toegepast door de leerkrachten van het team. De richtlijnen zijn dus geen regels die per situatie kunnen worden toegepast, maar kunnen worden gezien als leidraad waar leerkrachten gemiddeld gezien weinig van af zullen wijken. Voorbeelden van deze richtlijnen gebaseerd op gegevens uit de enquête:

Het tonen van fysieke genegenheid kan zowel op initiatief van de leerling als op initiatief van de leerling gebeuren. De leerkracht zorgt er wel voor dat hij zich bewust is van waarom hij fysieke genegenheid naar de leerling toont, zodat hij dit zo nodig kan uitleggen aan de leerling of aan omstanders. Aanleidingen voor fysieke genegenheid kunnen onder andere zijn: belonen van goed gedrag, het benadrukken van een compliment, het troosten van een leerling, het positief benaderen van een leerling, het bieden van een veilig gevoel, het feliciteren van een leerling. Leerkrachten geven gehoor aan hun pedagogische sensitiviteit bij de beslissing een leerling wel of niet aan te raken.

Leerkrachten moeten fysiek ingrijpen wanneer de veiligheid van een leerling in gevaar is. Daarnaast kunnen leerkrachten, wanneer het ten goede komt aan een veilig pedagogisch klimaat of ten goede komt aan de opvoeding van de leerling, ingrijpen bij onder andere agressie, ruzie, ongehoorzaamheid. Leerkrachten geven gehoor aan hun pedagogische sensitiviteit bij de beslissing een leerling wel of niet aan te raken. Ook waarschuwen de leerkrachten wanneer ze van plan zijn de leerling aan te raken. Bijvoorbeeld: 'Ik moet je nu even vastpakken, dan breng ik je naar de gang'.

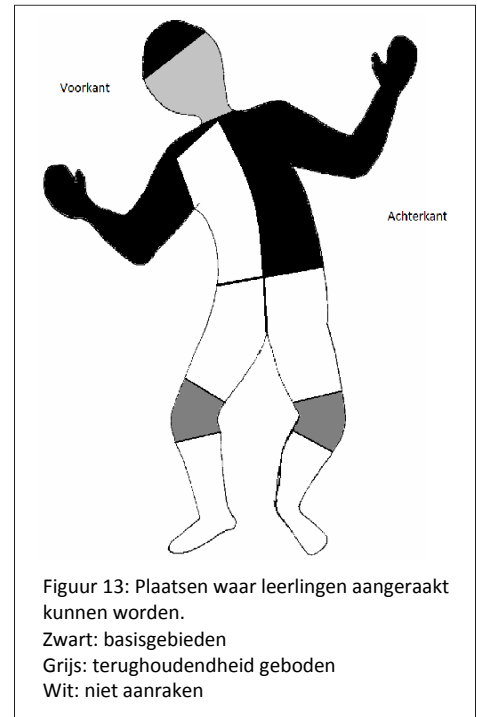
Er wordt naar gestreefd een leerling in ieder geval elke dag op een positieve manier aan te raken. Leerlingen hebben aangegeven dat ze het prettig vinden om regelmatig (elke dag) aangeraakt te worden. Dit kan onder andere gebeuren door een hand te geven aan het einde van de dag, door een belonend schouderklopje als het werk af is en door een aai over de bol.

Een leerkracht geeft een leerling geen zoen.

Er wordt naar gestreefd leerlingen niet op bepaalde plaatsen aan te raken. Op de afbeelding in figuur 13 staan deze plaatsen in het wit aangegeven. De zwarte delen van het lichaam worden in principe wel aangeraakt als dat nodig is. De grijze gebieden vragen extra oplettendheid omdat lang niet alle leerlingen dit op prijs stellen en de relatie tussen leerling en leerkracht vertrouwd moet zijn voor deze aanraking.

Er wordt bij fysiek contact geen onderscheid gemaakt tussen jongens en meisjes of juffen en meesters. Fysiek contact vindt ongeacht het geslacht van de betrokkene plaats op gepaste manier die tegemoet komt aan de richtlijnen in dit protocol.

- **Communicatie:** Mazur en Pekor (1985) beschrijven dat ouders fysiek contact tussen leerlingen en leerkrachten blijven waarderen als hierover gecommuniceerd wordt. Daarom wordt er in dit protocol duidelijk gemaakt dat ouders welkom zijn om hierover te communiceren met de teamleden van de school. In dit onderdeel van het protocol wordt ook uitleg gegeven over de vertrouwenspersoon: wie is deze persoon, wat kunnen ouders van deze persoon verwachten, hoe- en wanneer kunnen ouders en leerlingen contact opnemen met deze persoon (zie aanbeveling 3).

5.2 Discussie

Deze paragraaf beschrijft punten die in dit onderzoek ter discussie kunnen worden gesteld. Subparagraaf 5.2.1 gaat in op de validiteit van de enquêtes. 5.2.2 gaat in op de mate waarin de enquêtes de schoolbevolking representeren.

5.2.1 Validiteit enquêtes

In het algemeen kan bij alle enquêtes worden afgevraagd of de deelnemers de enquêtes zo volledig mogelijk hebben ingevuld. Zo valt onder andere te betwijfelen of de deelnemers bij de vraag waar ze op een afbeelding moesten aangeven op welke plaatsen op het lichaam een leerling aangeraakt mag worden, een volledig antwoord hebben gegeven. De leerlingen hebben de enquête onder begeleiding van de onderzoeker ingevuld, zodat de onderzoeker in de gaten kon houden of de antwoorden zo volledig mogelijk waren. Zo liet de onderzoeker bij deze vraag de leerlingen eerst zelf lichaamsdelen aankruisen in de afbeelding. Vervolgens vroeg de onderzoeker daarna na bij niet-aangekruiste lichaamsdelen of deze wellicht toch wel aangeraakt mogen worden. Bij de schouders, armen en handen was dit vaak het geval. Leerlingen waren dit 'vergeten' aan te kruisen. Bij de ouders en de leerkrachten heeft de onderzoeker dit niet kunnen navragen en daarom hebben deze deelnemers wellicht minder volledige antwoorden gegeven op deze vraag en op andere vragen uit de enquête.

5.2.2 Representatie schoolbevolking

De leerling-enquêtes zouden aanvankelijk afgenomen worden bij een realistische representatie van de schoolbevolking. Dit betekent dat er uit elke bouw van de school een gelijk aantal leerlingen werd ondervraagd. Tijdens de uitvoering hiervan is er voor gekozen om slechts met 4 leerlingen uit de onderbouw de vragenlijst in te vullen in plaats van met 6. Hier is voor gekozen omdat de onderzoeker heeft waargenomen bij de ondervraagde leerlingen uit de onderbouw, dat zij het moeilijk vinden om zich gebeurtenissen met betrekking tot het onderwerp te herinneren of na te

vertellen. Ook heeft de onderzoeker gemerkt dat deze leerlingen hun antwoorden niet konden onderbouwen, waardoor de onderzoeker twijfelde aan de echtheid van de antwoorden. De onderzoeker heeft daarom besloten om uit de onderbouw 2 leerlingen minder te ondervragen en om uit zowel de midden- en bovenbouw 1 leerling meer te ondervragen.

5.3 Vervolgonderzoek

In deze paragraaf worden naar aanleiding van dit onderzoek drie mogelijkheden tot vervolgonderzoek beschreven. De eerste mogelijkheid tot vervolgonderzoek die voor SBO de Kimkiel relevant is, is het doen van onderzoek naar het effect van fysiek contact op leerlingen met gedragsproblemen. Op SBO de Kimkiel zitten leerlingen met gedragsproblemen en in één van de ouder-enquêtes werd al aangegeven dat een leerling hierdoor liever niet werd aangeraakt.

Een tweede mogelijkheid tot vervolgonderzoek is te onderzoeken in hoeverre het protocol in het samenwerkingsverband van SBO de Kimkiel ingevoerd kan worden, in plaats van enkel op SBO de Kimkiel zelf. Een derde mogelijkheid tot vervolgonderzoek is om op grotere schaal te onderzoeken welke vormen van fysiek contact voorkomen in het onderwijs en welke effecten dit heeft op leerlingen. Op deze manier kan fysiek contact in het onderwijs beter onderbouwd en begrepen worden en kunnen protocollen over fysiek contact beter onderbouwd worden.

Literatuurlijst

- Boves, T. & Dijk, M. van (2008). *Contact maken. Communicatieve vaardigheden voor leerkrachten*. Assen: Van Gorcum.
- Carlson, M. (2002). *Incorporating touch in early childhood settings*. Minnesota: Concordia University.
- ECSR. (1996). *Sociaal Europees Handvest*. Gevonden op 12 september 2012, op <http://www.vormen.org/informatie/downloads/EuropeesSociaalHandvest.pdf>
- EHRM. (2012). *Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens*. Gevonden op 12 september 2012, op <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/655FDBCF-1D46-4B36-9DAB-99F4CB59863C/0/DutchN%C3%A9erlandais.pdf>
- Field, T. (2001). *Touch*. Cambridge: The MIT Press.
- Field, T.M., Harding, J., Soliday, B., Lasko, D., Gonzalez, N. & Valdeon, C. (1994). Touching in infant, toddler and preschool nurseries. *Early Child Development and Care*, 98, 113 – 120.
- Hall, E.T. (1966). *Communication Magic*. Carmathen: Crown House Publishing.
- Harlow, H. & Zimmerman, R. R. (1958). The development of affectional responses in infant monkeys. *Proceedings, American Philosophical Society*, 102, 501-509.
- Harinck, F. (2011). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Holtmaat, R., Duyvis, D.J. & Toes, J. (2001). *Niet-functioneel fysiek, grensoverschrijdend contact, onzedelijk betasten en niet adequaat hulp verlenen; klacht onderwijs*. Gevonden op 13 september 2012, op http://www.onderwijsgeschillen.nl/fileadmin/bestanden/LKC_Archief/00.115-122_VO.pdf
- Mazur, S. & Pekor, C. (1985). *Can teachers touch children anymore? Physical contact and it's value in child development*. Stanislaus: Country office of education.
- Morris, D. (2002). *Intiem gedrag. Het belang van lichamelijk contact: van handdruk tot coïtus*. Utrecht: Witte Beertjes.
- Mulderij, K.J. & Mark, S. (2008). Teach don't touch?: Pedagogische sensitiviteit en het aanraken van kinderen. *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 47, 395-407.
- Rijksoverheid. (n.d.). *Burgerlijk wetboek*. Gevonden op 12 september 2012, op http://wetten.overheid.nl/BWBR0002656/Boek1/Titel14/Afdeling1/Artikel247/geldigheidsdatum_12-09-2012
- Rijksoverheid. (n.d.). *Burgerlijk wetboek*. Gevonden op 12 september 2012, op http://wetten.overheid.nl/BWBR0002656/Boek1/Titel14/Afdeling1/Artikel247/geldigheidsdatum_12-09-2012
- Spectrum bv. (2010). *Woordenboek Nederlands*. Houten: Uitgeverij Unieboek.
- Tjeenk Willink, H.D. (2005). *Advies raad van state en nader rapport*. Gevonden op 12 september 2012, op http://www.stopkindermishandeling.nl/raak/raak_downloads/KST89949_4.pdf
- Unicef. (2001). *Verdrag inzake de rechten van het kind*. Gevonden op 12 september, op http://www.unicef.nl/media/44520/20091116_kinderrechtenverdrag.pdf
- Vries, P. van (2009). Tussen levensbehoefte en taboe. *Praxis bulletin*, 26 (7), 5-9.
- Werkgeversvereniging PO. (2009). *Collectieve Arbeidsovereenkomst Primair Onderwijs*. Gevonden op 12 september 2012, op http://www.poraad.nl/sites/www.poraad.nl/files/poraad_caopo2009.pdf
- Werkgroep Groels. (2001). *Praktijk onderbouw. Beweging & Didactiek*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.
- Willems, J.C.M. (2012). *Kindisme en anti-kindisme na Korczak: Kinderrechten tussen vooroordeel en SMECC-model*. Gevonden op 12 september, op <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=25623>